

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ПАСТУХ ІВАННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Допускається до захисту:
Завідувач кафедри психології,
д.економ. н., к.психол.н., професор
В.А. Оверчук
«__»_____ 2024__р.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ
АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ**

Спеціальність 053 Психологія

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:
Сидоренко Ж.В.,
к.психол. н.,
доцент, доцент
кафедри психології

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали за шкалою СКТС / за національною
шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця – 2024

АНОТАЦІЯ

Пастух І. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності. Спеціальність 053 «Психологія». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2024.

У бакалаврській роботі теоретично обґрунтовано і практично досліджено психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності. Розроблені психологічні рекомендації для оптимізації міжособистісної взаємодії.

Ключові слова: психологічні особливості, міжособистісна взаємодія, старшокласник, рівень академічної успішності, академічна успішність.

70 с., 15 табл., 6 рис., 7 дод., 60 джерел.

ABSTRACT

Pastukh I. Psychological features of interpersonal interaction of high school students with different levels of academic success. Specialty 053 "Psychology". Donetsk National University named after Vasyl Stus. Vinnytsia, 2024.

In the bachelor's thesis, the psychological features of interpersonal interaction of high school students with different levels of academic success are theoretically substantiated and practically investigated. Developed psychological recommendations for optimizing interpersonal interaction.

Key words: psychological characteristics, interpersonal interaction, high school student, level of academic success, academic success.

70 pp., 15 tables, 6 figures, 7 appendices, 60 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ	8
1.1. Сутність міжособистісної взаємодії у психологічній літературі	8
1.2. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії в юнацькому віці	13
1.3. Вплив академічної успішності на характеристики міжособистісної взаємодії старшокласників.....	23
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ	34
2.1. Методика організації дослідження, опис вибірки та психодіагностичних методик.....	34
2.2. Аналіз психологічних особливостей міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності	39
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ.....	60
3.1. Психологічні шляхи оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників.....	60
3.2. Розробка психологічних рекомендацій для оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.....	64
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема формування міжособистісної взаємодії є предметом досліджень науковців як сучасних, так і минулого. Зокрема, розглядаючи це поняття у психологічному аспекті, що пов'язаний із соціальним розвитком особистості, багато науковців приділяють особливу увагу міжособистісній взаємодії, яка значно впливають на соціалізацію особистості.

Важливого значення в будь-якій сфері міжособистісного спілкування надається саме гармонійним, доброзичливим стосункам. Значимість міжособистісних відносин для кожної конкретної людини базується на взаємодії з іншими людьми, що виступає необхідною умовою і є способом задоволення важливих, фундаментальних потреб особистості: в самоідентичності і самоцінності, реалізація яких неможлива без усвідомлення своєї визначеності, свого «Я» у системі взаємин з іншими.

Водночас в складних умовах сучасного життя під час війни багато моральних цінностей та пріоритетів, які обумовлювали вимоги суспільства до побудови конструктивних взаємовідносин, набули умовного характеру. Дуже важко виховувати дітей, підлітків, молодь на гуманістичних засадах суспільства, коли щодня відбуваються жорстокі події, українці знаходяться у небезпеці через ракетні обстріли і порушуються всі можливі права й свободи громадян з боку країни-агресора. Це викликає підвищений градус агресивності, тривожності, емоційної нестійкості в суспільстві, умовність дотримання моральних цінностей, відповідно до яких передбачалося, що всі міжособистісні взаємини між людьми мають бути доброзичливими, толерантними, емпатійними, а їх учасники – виявляти співчуття і милосердя один до одного.

У кожному віковому етапі розвитку зростаючої особистості спілкування з іншими людьми (дорослими й однолітками) має своє значення, зумовлює набуття дітьми і молоддю необхідних навичок взаємодії, досвіду дотримання суспільних норм і правил поведінки. Одним із сенситивних періодів, який дає

змогу вдосконалити свої навички побудови і підтримання міжособистісних взаємин з іншими людьми, є юнацький вік. Напередодні вступу до дорослого життя, де юнаки і дівчата будуть вирішувати питання, пов'язані з професійним самовизначенням та початком професійного шляху, вони мають сформувати достатньо міцну базу знань та вмінь, розвинути розумові здібності, активізувати творчий потенціал та навчитися взаємодіяти з іншими на основі конструктивних стратегій побудови міжособистісних стосунків.

Психологічні особливості розвитку особистості та специфіку міжособистісних взаємин в юнацькому віці розкривають у своїх працях науковці І. Булах, М. Варій, Л. Грень, Л. Долинська, Т. Дуткевич, Т. Кириченко, О. Скрипченко, О. Татенко, Т. Титаренко, І. Ясточкіна, І. Ящук та ін.

Вивченню різних аспектів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів старших класів та побудові гармонійних взаємин старшокласників у колективі приділяють увагу О. Корнієнко, Л. Котлова, Н. Макачук, Н. Мельник, О. Ониськів, О. Пінська, Л. Руденко, С. Ситнік, Н. Чабан Л. Шатирко та ін.

Однак малодослідженим аспектом залишається міжособистісна взаємодія старшокласників з різним рівнем академічної успішності. Зважаючи на вказане, обрано актуальну тему дослідження: **«Психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати і практично дослідити психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.

Для досягнення поставленої мети дослідження вирішувалися наступні **завдання**:

1. Теоретично проаналізувати сутність міжособистісної взаємодії у психологічній літературі, розглянути психологічні особливості міжособистісної взаємодії в юнацькому віці;

2. Визначити особливості впливу академічної успішності на характеристики міжособистісної взаємодії старшокласників;

3. Емпірично дослідити психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників, проаналізувати гендерний аспект міжособистісної взаємодії респондентів;

4. Розкрити психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності;

5. Розробити психологічні рекомендації для оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.

Об'єкт дослідження – міжособистісна взаємодія старшокласників.

Предмет дослідження – психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.

Гіпотеза дослідження: на характеристики міжособистісної взаємодії старшокласників впливають: а) академічна успішність; б) їхні особистісні властивості і стани (агресивності, тривожності, цинізму, ворожості, емоційного інтелекту).

Методи дослідження:

- *теоретичні:* аналіз і синтез, порівняння, узагальнення основних положень наукової, психологічної, медичної літератури щодо психологічних особливостей міжособистісної взаємодії в юнацькому віці;
- *емпіричні:* опитування, спостереження, використання спеціальних психодіагностичних методик, якісний та кількісний аналіз дослідження.

Для проведення емпіричного дослідження обрано такі **психодіагностичні методики:**

1. Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі;
2. Методика діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона (адаптований варіант Т.Д. Кушнірук);
3. «Шкала ворожості» Кука-Медлей (шкали цинізму, агресивності, ворожості);

4. Опитувальник «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії» (за С. Ситнік).

5. Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл).

Вибірка опитуваних: 64 учні старшого шкільного віку, з них 28 хлопців та 36 дівчат віком 16-17 років. З них 16 учнів із низьким (недостатнім) рівнем, 28 із середніми результатами і 20 із високим рівнем академічної успішності.

Теоретичне значення – розглянуто психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.

Практичне значення. Напрацьовані результати дослідження, а також розроблені психологічні рекомендації для оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності можуть бути корисними практичному психологу закладу освіти, який працює з учнями юнацького віку у напрямку покращення показників їх міжособистісних взаємостосунків.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (60 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи – 94 сторінки, основний зміст викладено на 70 сторінках. Робота містить 14 таблиць, 6 рисунків, 7 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ

1.1. Сутність міжособистісної взаємодії у психологічній літературі

На формування особистості впливають такі чинники, як діяльність, пізнання і спілкування. Останній з них є найважливішим, оскільки саме завдяки спілкуванню відбувається обмін інформацією між людьми, досягається взаєморозуміння між учасниками взаємодії, здійснюється сприймання людьми один одного, а також виникає симпатія, дружба, або навпаки – не прийняття і конфлікти та ін. Під час спілкування формуються міжособистісна взаємодія, які є основою соціального життя суспільства, а також сприяють утворенню спільності настроїв та поглядів людей, їхньому взаєморозумінню та узгодженості дій. Зважаючи на вказане, міжособистісна взаємодія є важливою умовою формування особистості, а тому її вивчення є важливими для пізнання шляхів оптимізації стосунків між старшокласниками.

У науковій термінології іноді спостерігається змішування значень понять «взаємини» і «взаємодія». Терміном «стосунки» (взаємини) називають зв'язок між суб'єктами (людьми) під час спілкування [15, с. 155]. Одночасно під міжособистісними взаєминами розглядають систему настановлень, орієнтацій, очікувань, стереотипів і інших диспозицій, через які люди сприймають і оцінюють один одного [7, с. 152].

На сучасному етапі науковці І. Булах, Л. Долинська під міжособистісною взаємодією розуміють взаємозв'язки між людьми, що об'єктивно проявляються в характері і способах взаємних впливів, які здійснюють люди один на одного в процесі сумісної діяльності і спілкування [5, с. 112].

О. Асадулова вказує, що «міжособистісними взаєминами називаються стосунки людини, що являють собою пізнавальний, вибірковий, заснований на досвіді психологічний зв'язок її з різними сторонами об'єктивної дійсності, яка

виражається в її діях, реакціях та переживаннях» [4, с. 22]. У нашому дослідженні будемо використовувати обидва терміни із синонімічним значенням.

Дослідниця А. Горбатенко зазначає, що «міжособистісні взаємини можуть бути обумовлені не тільки колективною діяльністю, а й спільними потребами та мотивами, загальним способом досягнення мети». Такі думки дають можливість реальніше трактувати міжособистісні взаємостосунки, оскільки практика показує що взаємостосунки одних людей можуть виникати на основі спільної діяльності, інших – обумовлюватися загальними мотивами, а взаємини третіх – будуватися на тлі загального розуміння мети і способу її досягнення [8].

В. Кручек відзначає, що взаємостосунки між людьми можуть бути визначені як міжособистісні, якщо відповідають критеріям: 1) в них задіяні невелика кількість людей; 2) це безпосередня взаємодія, при якій всі учасники перебувають у просторовій близькості, можуть бачити, слухати доторкатися один до одного, легко здійснювати зворотний зв'язок; 3) це особисте спілкування, при якому співрозмовники визнають цінність, унікальність, незамінність саме цього, конкретного співрозмовника, зважають на особливості його емоційного стану, враховують характеристики особистості, його самооцінки [27, с. 8].

За ствердженням Г. Товканець, «у взаємодії можна виокремити три взаємопов'язані сторони: комунікативну, інтерактивну і перцептивну. Комунікативна сторона взаємодії (або комунікація у вузькому розумінні слова) полягає в обміні інформацією між індивідами, що спілкуються. Інтерактивна сторона педагогічної взаємодії полягає в організації взаємодії між індивідами, що спілкуються (обмін діями). Перцептивна сторона взаємодії означає процес сприйняття і пізнання один одного партнерами по спілкуванню і встановлення на цій основі взаєморозуміння» [48, с. 19-20].

«Щодо інтерактивної компетентності, то поняття «інтера́кція» (від англ. interaction) означає взаємодію. Взаємодія – це універсальна властивість

існуючого світу речей і явищ у їх взаємних змінах та впливах. У суспільстві взаємодія – це система зв'язків і взаємодій між особистостями, соціальними групами, а також сукупність соціальних відносин. Людина для задоволення власних потреб повинна починати взаємодію з оточуючими, входити в соціальні групи, впливати на інших, брати участь у сумісній діяльності. Вплив людей один на одного відбувається через конфлікти, коли відбувається зіткнення протилежно спрямованих, несумісних тенденцій (потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, соціальних установок, планів тощо) у свідомості окремо взятої особистості, у міжособистісних взаємодіях та міжособистісних стосунках особистостей чи їх груп» [19, с. 29].

На думку М. Варій, у міжособистісних взаєминах відбувається спілкування у двох площинах, що передбачає два напрямки взаємодії партнерів в інформаційному аспекті: сприйняття і розуміння змісту отриманого повідомлення (висловленого співрозмовником) та сприйняття самої особистості партнера (розуміння його намірів у спілкуванні, інтересів, потреб та ін.). Ці процеси, на думку М. Варій, відбуваються у міжособистісних взаєминах людей постійно [6; 7].

Н. Захарчук виділяє наступні характеристики спілкування, що реалізується у міжособистісних взаєминах людей: «це процес взаємодії, тобто обидва учасники докладають зусиль для спілкування, спрямовані на досягнення спільних цілей; в процесі спілкування відбувається певний обмін інформацією, емоціями, ресурсами; люди реалізують у спілкуванні власну потребу у тісному контакті з іншими, потребу в безпосередньому спілкуванні» [16, с. 174-177].

Як вказують Т. Дуткевич, В. Терещенко, «міжособистісна взаємодія – це водночас ланцюжок взаємопов'язаних індивідуальних дій її учасників. Індивідуальна дія у взаємодії реалізується двома функціями:

- 1) предметними перетвореннями, що включені у ланцюжок спільних дій;
- 2) адресацією індивідуальної дії партнеру, ця дія розрахована на відгук у його психіці та передбачає викликання змін в його поведінці. При такій реалізації функцій кожна індивідуальна дія є впливом. А кожен учасник

взаємодії стає водночас суб'єктом впливу (здійснює вплив на іншого) та об'єктом психологічного впливу (відчуває на собі вплив індивідуальної дії співрозмовника)» [13, с. 9].

Водночас міжособистісні відносини є чинником інтерактивної взаємодії всіх учасників. За ствердженням С. Кожушко, «інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Відповідно під інтерактивністю у навчанні слід розуміти процес активної взаємодії учасників навчального процесу як між собою, так і з оточуючим середовищем» [20, с. 245].

У праці О. Пінської зазначено, що «міжособистісні стосунки як зв'язок індивіда з іншими людьми – це специфічна для людини як суб'єкта взаємодії властивість, що виявляється у взаємних орієнтаціях людей, які перебувають у тривалому контакті, сприяють досягненню взаєморозуміння та виступають безпосереднім психологічним чинником взаємодії суб'єктів освітнього процесу» [39, с. 99].

Ознаками взаємодії, за Т. Дуткевич, В. Терещенко, є те, що:

- вона об'єднує людей для виконання спільної діяльності, забезпечує процес реалізації цієї діяльності, включає кооперацію членів групи у спільній діяльності, що визначається її метою та кінцевим етапом;
- відзначається високою взаємопов'язаністю всіх суб'єктів, що реалізується за допомогою механізмів взаєморозуміння, координації та узгодження;
- змістовно інтерактивна взаємодія передбачає обмін між її суб'єктами діями та мотивами, ідеями, цінностями, оцінками;
- вона будується за схемою суб'єкт-об'єкт-суб'єкт;
- необхідною умовою її реалізації є діалогічні та партнерські взаємини між її суб'єктами [13, с. 19].

В процесі взаємодії Л. Мацко та М. Прищак виділяють рівні:

- співробітництво – процес взаємодії між людьми, під час якого реалізуються гуманістичні установки, підвищується культурний рівень співрозмовників;

- конкуренція – рівень, на якому взаємини між людьми сприяють їх мотивації на досягнення результату, випередженні один одного в певному виді діяльності;

- маніпулювання – виражається в грубій поведінці співрозмовників один до одного. Зазвичай таке спілкування має неприємний характер [32, с. 97-98].

За ствердженням Л. Шатирко, до різновидів міжособистісної взаємодії належать: конструктивна, деструктивна, реструктивна (яка породжує реструктуризацію самих відносин), а також рестриктивна (та, що обмежує, стримує, завдає тиску, здійснює заборону (від лат. слова «restrictio» – обмеження) [55, с. 201].

Крім співробітництва, що визначається як найефективніший вид взаємодії, та характеризується доброзичливими і демократичними взаєминами, спільними діями, дослідники міжособистісних відносин, І. Яшук виділяє ще кілька типів міжособистісної взаємодії: співробітництво, діалог, угода, опіка, придушення, байдужість, конфронтація, конфлікт [60].

За ствердженням Л. Шатирко, у суб'єктивному підході до розгляду конструктивної міжособистісної взаємодії вона розуміється як суб'єкт-суб'єктна структура взаємодії, оскільки передбачає привнесення та взаємне збагачення партнерами особистісних сенсів повідомлень, включає визнання та вияв толерантності до певних подібних чи відмінних думок, уявлень оцінок партнерів щодо обговорюваних тем і подій. При такій суб'єктній включеності партнерів у міжособистісні відносини переважають прояви поведінкових сценаріїв взаємодопомоги, підтримки, супроводу [55, с. 202].

Порівняно з конструктивними, деструктивна міжособистісна взаємодія відображає суб'єкт-об'єктний характер взаємодії партнерів. Цей тип стосунків спрямовується установками одного з учасників, його стереотипами та намаганням самоствердитися у взаємодії за рахунок психологічного тиску на іншого, його морального приниження, обмеження прав, знецінення. Саме так деструктивні міжособистісні стосунки негативно впливають на особистісний розвиток учасників, гальмуючи становлення особистісних новоутворень,

перешкоджаючи повноцінному ствердженню суб'єктності кожної особистості. Вказані мотиваційно-сміслові аспекти стратегію поведінки учасників стосунків та добір ними засобів психологічного впливу один на одного [55, с. 202].

На думку О. Ониськіва, необхідною складовою будь-якої міжособистісної взаємодії є взаєморозуміння. Крім емпатії (співпереживання), взаєморозуміння включає такі механізми, як: 1) егоцентризм (зосередженість особи тільки на власних інтересах та переживаннях і нездатність розуміти іншу людину); 2) розуміння (здатність прийняти і зрозуміти мотиви, цілі іншої людини); 3) ідентифікація (ототожнення себе з іншою людиною, її пізнання і розуміння); 4) і рефлексія (усвідомлення діючим індивідумом того, що він сприймається партнером по спілкуванню). Всі ці механізми, на думку О. Ониськіва, дають змогу цілісно зрозуміти міжособистісні відносини як взаємодію між людьми, початковим етапом яких є атракція і взаєморозуміння [36, с. 400].

Отже, міжособистісна взаємодія – це процес взаємодії, спілкування, взаємовпливу людей один на одного з певною метою. Структурно міжособистісна взаємодія включає: афективний, гностичний, поведінковий компоненти реальної взаємодії людей. Передбачає два вектори реалізації – сприйняття і розуміння від партнера, а також сприйняття самої особистості партнера, і відповідне реагування і на інформацію, і на співрозмовника.

1.2. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії в юнацькому віці

Міжособистісна взаємодія з іншими відіграє визначальну роль в юнацькому віці, коли юнаки намагаються досягати бажаного статусу в референтній групі, займати соціальне положення у класі. Спілкуючись з іншими, юнаки пізнають оточуючих, а через них – і себе, пізнають свої якості та здібності, риси. В юнацькому віці міжособистісна взаємодія поступово набуває нового характеру, з'являється інтимно-особистісне спілкування, а взаємини дружби та симпатії набувають нового значення.

До психологічних особливостей міжособистісної взаємодії в юнацькому віці відносяться такі явища, як взаємодія на основі дружби і любові. Починаючи з перших кроків взаємодії, під час первинного контакту, тобто на рівні сприймання, між людьми муть виникнути емоційні взаємини, які визначають привабливість їх один для іншого. Таке ставлення називається атракцією, воно може вбирати в себе цілу гаму почуттів: від простої симпатії до любові. Прив'язаність проявляється у вигляді особливої установки стосовно іншої особи.

Н. Чабан стверджує, що юнацька молодь активно реалізує міжособистісні взаємодії як за допомогою реального спілкування, так і в соціальних мережах Інтернету. Особливий вплив на міжособистісну взаємодію в юнацькому віці здійснює віртуальність спілкування, що вважається показником сучасного інформаційного світу. Вседозволеність та анонімність забезпечує користувачу Інтернету певну свободу дій та слів, висловлювань, що неодмінно впливає на поведінку у мережі, а поєднуючись із юнацьким прагненням до самоствердження, часто трансформується у конфлікти у віртуальному просторі. Це особливо помітно при аналізі коментарів підписників та власників профайлів, акаунтів у різних соціальних мережах [51].

За даними Н. Чабан, у молодіжному середовищі існують усталені та прийняті норми і правила комунікативних взаємодій, при цьому в сучасних умовах розвитку українського суспільства надзвичайно вагома роль соціальних мереж у комунікативних взаємодіях юнаків та дівчат. Така форма комунікації як віртуальне спілкування стає невід'ємною частиною життя юних користувачів мережі Інтернет. Проте ціннісно-орієнтоване прагнення до якісної комунікативної взаємодії у сучасних учнів підмінюється безцільною, хоча і жвавою за формою, псевдокомунікативною активністю в інтернет-мережах [51].

Віртуальне спілкування дає змогу зберігати цілковиту анонімність співрозмовників, що робить комунікативні взаємодії вільнішими від соціальних умовностей, надає можливість самоствердитися [51, с. 30].

У той же час Н. Чабан зазначає, що проблеми у сфері міжособистісних взаємодій пов'язані із руйнуванням традиційної комунікативної системи й поширенням віртуальної масової маніпуляції свідомістю і поведінкою індивідів. Це стосується насамперед юнацької молоді, яка внаслідок вікових особливостей соціального розвитку відзначається нестабільними життєвими інтересами та цінностями, схильністю до самоствердження у спілкуванні з іншими за допомогою конфліктних форм поведінки (як реальної, так і віртуальної) [51].

Всі зазначені особливості віртуального спілкування юнаків мають свій вплив (часто негативний) на стиль взаємодії викликаючи у багатьох з них звичку демонструвати себе значно кращими, ніж вони є, надягати на себе маску успішності, щоб компенсувати певні недоліки чи занижену самооцінку. І це призводить до внутрішнього конфлікту й напруження, оскільки таку маску дуже важко тримати, особливо у реальному спілкуванні з людьми, які знають юнака і в житті, і у віртуальній версії його самопрезентації. З іншого боку – віртуальне спілкування юнаків може провокувати їх конфлікти як в інтернеті, так і в житті, оскільки звикнувши відповідати на всі коментарі у захисній формі, вважаючи, що кожен, хто щось говорить чи пише – прагне заподіяти шкоди, образити, принизити, такі юнаки переносять не конструктивну стратегію спілкування і в реальний світ. Зауважимо, що у цьому випадку слід говорити про дезадаптованість особистості, не вміння приймати себе та інших, не усвідомлене ставлення до реального світу та доцільності докладання зусиль з вирішення поточних проблем.

Науковець В. Петрінко наголошує на тому, що найчастіше на міжособистісні взаємини молоді впливають п'ять факторів:

- 1) особистісні особливості кожного учасника взаємодії, включаючи його темперамент, характер, світогляд, ціннісні орієнтації, інтереси, потреби і уявлення про самого себе;
- 2) соціальні ролі, виконувані індивідами у тій чи іншій спільності (групі);
- 3) емоційні стосунки кожного індивіда із соціальним оточенням;

4) сприйняття і оцінка індивідом свого соціального оточення (те, як він ставиться до оточення), а також відображена оцінка (те, які він вважає, що до нього ставляться люди);

5) поведінка індивіда у ставленні до інших людей (схильність до толерантності, чи навпаки – ворожості у ставленні до оточуючих) [38].

На думку О. Черненко, на взаємодію юнаків впливають певні соціально-психологічні чинники, що можуть бути зведені у дві групи:

- 1) чинники ситуації, які переважно представлені:
 - а) оцінкою співрозмовниками успішності/доцільності використання певної стратегії поведінки у спілкуванні;
 - б) статусно-рольовими відносинами між комунікантами;
 - в) тривалістю взаємодії, ймовірністю виникнення конфлікту через суперечливість інтересів і поглядів;
- 2) особистісні чинники, які О. Черненко розуміє як індивідуально-особистісні риси людини під час взаємодії:
 - а) орієнтованість мотивації на «себе», на «справу», на «іншого учасника», тобто на суперництво, співробітництво чи компроміс у спілкуванні;
 - б) індивідуально-особистісні характеристики комунікантів, серед яких виділяються стратегії мовної поведінки особистості у взаємодії і комунікативні типи особистостей, гендерний чинник [52, с. 151].

Отже, опираючись на погляди П. Горностая, М. Слюсаревського, В. Татенко, Т. Титаренко, можемо зробити висновок, що для гармонійної міжособистісної взаємодії юнаків важливими є такі особистісні характеристики як: 1) емоційна стійкість, здатність адекватно реагувати на виникаючі проблеми, успішно їх вирішувати; 2) адаптивність, здатність швидко і продуктивно реагувати на стресові чинники, докладати зусиль для їх подолання; 3) високий рівень емпатії, здатності до співпереживання, толерантного ставлення до співрозмовників; сформований емоційний інтелект; 4) схильність до доброзичливого спілкування з іншими людьми, мирного врегулювання суперечливих питань; 5) адекватність самооцінки і

самоставлення, впевненість в собі, що забезпечує спокійну поведінку у взаємодії без намагань відстояти свою думку будь-якою ціною або ж максимально підкоритися думці опонента [37].

Стійкі якості та риси характеру, які сприяють успішній взаємодії юнаків, як вказує Л. Долинська, включають: толерантність, терпимість до недоліків інших; адекватну самокритичність; емоційну стійкість, стриманість у почуттях, здатність до регулювання емоцій; відсутність стереотипів та упередженості у сприйнятті інших людей, відсутність негативних комунікативних установок; схильність до доброзичливої поведінки, надання підтримки і допомоги всім, хто цього потребує; особистісну зрілість, вихованість; наявність внутрішньої духовної культури; тактовність, уважність у ставленні до людей, визнання їх цінності; готовність до компромісу [11, с. 34].

Одним із аспектів міжособистісної взаємодії в юнацькому віці є конфлікт. Сучасне життя сповнене різними конфліктами, складність кожного з них і значна насиченість емоціями та переживаннями, що викликані неправильним трактуванням самого конфлікту або дій учасників в ньому, невмінням адекватно сприймати та інтерпретувати конфлікти, використовувати неадекватні способи поведінки у конфлікті – все це породжує конфліктогенність особистості, середовища, суспільства [25, с. 162]. Особливо актуальним є дослідження конфліктів на у студентському колективі та вивчення психологічних чинників впливу на забезпечення безконфліктної взаємодії юнаків і дівчат.

Конфлікт у рамках сучасної конфліктологічної парадигми розглядається як процес різкого зіткнення, загострення протилежно направлених цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії. Водночас конфлікт є не бажаним у відносинах між членами одного колективу, він перешкоджає успішній діяльності всього класу чи групи.

Конфлікти охоплюють всі сфери життєдіяльності людей, всю сукупність соціальних відносин, соціальної взаємодії. Конфлікт, по суті, є одним з видів соціальної взаємодії, суб'єктами і учасниками якого виступають окремі

індивіди, великі і малі соціальні групи і організації. Конфліктна взаємодія передбачає протистояння сторін, тобто дії, спрямовані один проти одного [30, с. 11].

Найпоширеніший тип конфлікту, причини виникнення якого неоднозначні і мають різну природу, – це міжособистісний конфлікт. З одного боку, до даного типу конфлікту можуть призвести суто психологічні причини – антипатія, активна неприязнь на основі значущих особистісних відмінностей. З іншого боку, причина конфлікту може мати реальну основу. Однак, недостатність загальної культури, виховання та низький рівень культури спілкування, взаємодії призводять до того, що суперечка юнаків досить швидко (а часом – стрімко) переходить у міжособистісний конфлікт.

У роботі Н. Макарчук встановлено, що конфліктна поведінка юнаків є наслідком впливу соціально-психологічних (об'єктивних) та індивідуально-психологічних (суб'єктивних) детермінант. Суперечності, водночас, виступають однією із основних передумов до суб'єктивного компоненту конфліктних ситуацій, детермінуючи внутрішньособистісний конфлікт і конфліктні форми поведінки особистості [31, с. 12].

Л. Котлова уточнює, що сприятливим підґрунтям для формування конфліктної поведінки в юнаків є неузгодженість між їхніми уявленнями про свій ідеал (те, якими вони хочуть бути) та із дійсною самооцінкою (якими вони є). Низька особистісна адаптованість та надмірна проникливість під час взаємодії з оточуючими та навколишньою дійсністю тісно пов'язані із заниженою самооцінкою. Саме для компенсації такої заниженої самооцінки і створюється певний «зверх-ідеальний образ», якого дуже важко, а іноді навіть і не реально досягти, і це викликає конфлікт всередині людини, що виливається і на стосунки з іншими. Виникненню конфліктної поведінки в юнаків також сприяє низький рівень свідомості і самосвідомості. Ці юнаки складно сприймають різні непередбачувані соціальні ситуації, не розуміють своєї ролі в їх виникненні чи в процесі їх вирішення. У таких випадках юнаки не вміють зважувати альтернативні варіанти поведінки. Крім того, до конфліктних форм

взаємодії з іншими призводить і завищена самооцінка юнаків, яка детермінує конфлікти з близькими та іншими людьми в оточенні, що не сприймають розбіжності між домаганнями юнаків та їх реальними можливостями [24, с. 445].

Однією з причин конфліктних форм поведінки може бути стійке прагнення до визнання та поваги оточуючих людей, намагання посісти більш престижне і впливовіше місце у групі. Така людина схильна до домінування в усьому, зазвичай не зважає на інших [24, с. 445]. При цьому, як засвідчує Л. Котлова, у осіб, які схильні до конфліктної поведінки, яскраво виявляються порушення адаптації, вони не здатні до вияву гнучкості, адаптивності, швидкого і адекватного реагування на змінені умови життя, а навпаки – продовжують застосовувати посередньо засвоєні, ригідні способи вирішення проблем. І коли їм не вдається досягати бажаного при застосуванні своїх способів дій – вони починають виявляти агресію, демонструвати конфліктну поведінку, тобто застосовують не конструктивні стратегії поведінки в конфліктній ситуації.

За даними Н. Абрамян, серед суб'єктивних факторів виникнення конфліктів в юнаків важливе місце відводиться схильності особистості до вибору деструктивної, негативної тенденції поведінки у конфліктній ситуації. Юнак може сприймати виникаючу ситуацію, як загрозову і відповідно оцінювати поведінку іншого учасника взаємодії як агресивну, що й викликає деструктивні вчинки у відповідь. На думку дослідниці, «суб'єктивна сторона виникнення і закріплення деструктивної конфліктності юнаків пов'язана з індивідуальними особливостями, що спонукають їх ставати схильними до стійкої конфліктної поведінки у різних ситуаціях міжособистісного спілкування» [1, с. 12].

Одним із соціально-психологічних чинників, що впливає на поведінку особистості у конфлікті, є характер спілкування з однолітками, конфліктна атмосфера у колективі, а також входження молодшої особи до певної референтної групи. Прагнення до визнання, намір зайняти певне місце у своїй

групі (наприклад, студентській), викликає в юнака домагання на свою значимість, відчуття якої він хоче отримати від зворотного ставлення до себе з боку інших осіб.

На поведінку людини в конфлікті впливають такі психологічні чинники, як: грубість, егоїстичність, та інші характеристики поведінки однієї із сторін (прагнення до переваги над іншою людиною; прояв агресії; прояв егоїзму; загроза безпеці одній із сторін конфлікту (фізичній, фінансовій, емоційній); підрив самооцінки; порушення обіцянок, недотримання вимог; постійні відволікання, викликання стресових ситуацій, дискомфортні дії).

Психологічним чинником, який впливає на поведінку особи в конфлікті, є провокуючі вчинки та риси характеру опонента. Також до психологічних чинників відносяться й особистісні властивості людини. У конфлікти з оточуючими, насамперед, вступають люди з негнучким, ригідним характером, інертні, які повільно звикають до нових обставин, мало спілкуються, вкрай егоцентричні і не визнають компромісів.

Відповідно до вказаного вважаємо слушною думку Л. Котлової, яка наголошує, що потрібно пам'ятати, що: кожен необережний вислів, через ескалацію конфліктів, може привести до конфлікту; а вияв емпатії та пошани до співбесідника, навпаки запобігає неадекватним і конфліктним реакціям [24; 25].

За даними Т. Дуткевич, найменш конфліктними є особистості, що відзначаються комунікативною компетентністю та рефлексивністю. Найбільш – особи з низькою комунікативною компетентністю та рефлексивністю, а також з високою компетентністю і низькою рефлексивністю [12, с. 196].

Поведінка юнаків-учасників конфлікту визначається їхніми цілями – уявленням про конкретний кінцевий результат конфліктної взаємодії. У конфлікті виділяють стратегічні (оволодіння об'єктом конфлікту) і тактичні (тимчасові – компромісні) цілі. У деяких випадках основна стратегічна мета може деформуватися чи замінятися метою на зразок нанесення максимального збитку супротивникові [14, с. 16].

За даними дослідниці Л. Ємельяненко, конфліктна поведінка має свої принципи, серед яких виділяють: концентрацію й координацію сил; нанесення удару в найбільш уразливе місце супротивника; економію сил і часу [14, с. 11]. Оцінюючи моделі поведінки, Л. Ємельяненко робить такі висновки. Деструктивна модель небезпечна, у першу чергу, для того, хто нею користується, тому що цю людину нерідко починають вважати такою, з якою не можна досягти згоди з будь-якого питання. Ділові люди намагаються уникати таких партнерів. Прихильник конформної поведінки сам, як правило, конфлікт не починає. Будучи втягненим у нього, він виявляється до цього не готовим і зазвичай виходить із нього зі значними втратами. Прихильник конструктивної моделі поведінки рідко потрапляє в конфліктні ситуації й намагається не доводити справу до конфлікту. Але якщо конфлікт усе-таки розгорівся, то він виходить із нього з мінімальними втратами [14, с. 17].

Зважаючи на опис деструктивної, конструктивної та конформної поведінки, можемо помітити, що юнакам, які схильні до конструктивної поведінки, властиві оптимальні характеристики адаптивності, гнучкості, вмінь запобігати конфліктам і проблемам, а коли вони вже виникли – ці респонденти здатні сміливо вирішувати труднощі, долати стреси і бар'єри, щоб швидко повернутися до попереднього рівня продуктивності. Саме ці юнаки налаштовані на гармонійні взаємини з іншими, докладають зусиль для досягнення миру й згоди у стосунках з однолітками і дорослими.

А для юнаків, схильних до деструктивної поведінки у конфлікті, по-перше, властива орієнтація на досягнення тільки своїх цілей, а по-друге, вони набувають репутації скандальних, з якими не хочуть контактувати інші, щоб не бути втягнутими у конфлікт, сумнівні ситуації напруженого спілкування тощо.

Дослідниця К. Арзуманян [3] проаналізувала зовнішні вияви конфліктної і безконфліктної поведінки юнаків у міжособистісних стосунках їх з одонтолітами, віднісши конструктивні стратегії співпраці та компромісу до проявів безконфліктної поведінки, а суперництво – до конфліктної поведінки. Крім того, К. Арзуманян [3] довела не конструктивність стратегій уникнення та

пристосування, що в окремих випадках можуть сприяти применшенню конфліктної ситуації, а в іншому – свідчити про байдужість осіб до гострої потреби вирішення проблеми, що тільки поглиблює її (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Конструктивні і деструктивні стратегії поведінки юнаків у міжособистісних стосунках і конфліктах

Стратегії поведінки		Характеристика
Конструктивні стратегії поведінки	Кооперація	Кооперація (проблемно-вирішальна стратегія), передбачає спільне рішення проблеми, орієнтована на відкритий пошук та вироблення найбільш вдалого рішення, яке задовольняє інтереси обох сторін. Даній стратегії поведінки властиве визнання відмінностей у поглядах і думках співрозмовників та готовність ознайомитися з іншими точками зору. Стратегія кооперації (співпраці) дає максимальний ефект та зберігає дружні відносини;
	Компроміс	компроміс – врегулювання розбіжностей у поглядах та інтересах співрозмовників шляхом взаємних поступок, прийняття точок зору партнера, але до певної межі. Вказана стратегія високо цінується в управлінській діяльності, оскільки зводить до мінімуму недоброзичливість та часто забезпечує можливість вирішити конфлікт для загального задоволення обох учасників. При цьому, як зазначає К. Арзуманян, застосування компромісу на ранній стадії виникнення суперечностей може зашкодити діагностуванню проблеми і не дати можливості оцінити всі альтернативні підходи до її розв'язання. З іншого боку, в результаті компромісу приймаються усереднені рішення, коли жоден із співрозмовників повністю не задовольняє своїх інтересів, але й не програє.
Деструктивна стратегія	Суперництво (конкуренція)	Суперництво проявляється як прагнення окремих осіб домагатися задоволення своїх інтересів на шкоду інтересам інших учасників взаємодії. Респондентів з вибором цієї стратегії поведінки, не цікавить думка інших осіб, вони часто схильні до прояву агресії, можуть застосовувати владу, примус, тиск, маніпулятивні техніки впливу, користуватися залежним, підлеглим положенням інших людей, щоб досягти особисто важливих інтересів та цілей.
Проміжні стратегії поведінки	Уникнення	Уникнення (ухилення, ігнорування) – характеризується прагненням одного із учасників вийти із конфліктної ситуації, не уступаючи, але й не наполягаючи на своєму. При виборі такої стратегії особистість прагне утримуватися від заперечень опоненту, намагається фізично відійти від суперечки, уникає дискусії, не хоче висловлювати своєї позиції, особливо коли знає, що вона суперечить поглядам співрозмовника.
	Пристосування	бездіяльність (пристосування) – стратегія принесення в жертву власних інтересів заради інтересів співрозмовників. Проявляється у переважанні пасивності та низької міри задоволення своїх прагнень.

Отже, в юнацькому віці міжособистісна взаємодія поступово набуває нового характеру, з'являється інтимно-особистісне спілкування, а взаємини дружби та симпатії набувають нового значення.

При цьому юнацька молодь активно реалізує міжособистісні взаємодії як за допомогою реального спілкування, так і в соціальних мережах Інтернету. Найчастіше на міжособистісні взаємини молоді впливають такі чинники: особистісні особливості кожного учасника взаємодії; соціальні ролі, виконувані індивідами; емоційні стосунки із соціальним оточенням; сприйняття і оцінка індивідом свого соціального оточення; ставлення до інших людей.

1.3. Вплив академічної успішності на характеристики міжособистісної взаємодії старшокласників

На рівень академічних досягнень старшокласників впливає значна стресовість освітнього процесу у школі, велике навантаження на учнів. Проблеми із доступом до інтернету та вчасне виконання онлайн-завдань. Стрес у старшокласників також виникає при виконанні не дуже приємного навчального завдання, при неможливості виконати його у поставлений вчителем термін, при одержанні небажаної оцінки тощо. До посилення негативного ставлення учнів до навчання, а згодом і до зниження рівня навчальних досягнень також призводять труднощі у розв'язуванні навчальних задач і неуспіх у різноманітних навчальних ситуаціях, що супроводжуються негативними оцінками з боку вчителя і однолітків [44, с. 140].

Опираючись на погляди Е. Івашкевич, О. Сидоренко, С. Харченко та ін., можемо зробити висновок про такі чинники, які призводять до зниження мотивації навчання в учнів, до недостатньої навчальної успішності: низький рівень знань; не сформованість прийомів самостійної роботи; негативні приклади товаришів, що мають вплив на учня; неправильний підбір вчителем навчального матеріалу, що призводить до недовантаження чи перевантаження учнів; невміння вчителя будувати стосунки із юнаками; недостатньо диференційований підхід вчителя до учнів [17; 44; 49].

При цьому як засвідчує О. Сидоренко, з одного боку низька результативність в учінні є чинником негативного ставлення учня до навчання,

а з іншого – негативне ставлення школяра до навчання призводить до його неуспішності [44, с. 140].

За даними Г. Лисиціної, для успіху у навчальній діяльності, крім наявності пізнавальних здібностей, інтересів і схильностей, старшокласнику необхідний ряд рис характеру, серед яких, перш за все, варто виділити: працьовитість, організованість, зосередженість, цілеспрямованість, наполегливість. Без наявності цих якостей навіть високі інтелектуальні здібності не приведуть до значних досягнень. Багато хто вважає, що здібним людям все дається легко і без особливих зусиль, однак насправді для розвитку здібностей та досягнення академічної успішності старшокласникам потрібна тривала і наполеглива праця [28].

На думку О. Чудакової, для становлення всебічно розвиненої, творчої особистості особливо важливими є такі якості, як винахідливість і кмітливість, здатність бачити проблеми, готовність відкласти знайдене рішення й шукати нове, толерантність до невизначеності, прагнення до оригінальності, інформованість і достатньо високий рівень базових знань [53, с. 566].

Вищевказані характеристики, вміння та властивості значно впливають як на всебічний розвиток особистості підлітка, так і на успішність його творчого становлення, навчальної діяльності, встановлення гармонійних міжособистісних взаємин з іншими людьми.

Розглядаючи чинники впливу на характеристики міжособистісної взаємодії старшокласників, зауважимо також особливості впливу їх мотивації до навчальної успішності та академічних досягнень у вивченні різних навчальних дисциплін в освітньому процесі.

Серед важливих особистісних конструктів, які спонукають людину досягати успіхів у щоденній діяльності, у навчанні, в особистісному зростанні, особливе місце займає мотивація.

Як зазначає О. Литовченко, мотивація особистості зумовлена потребами, цілями, переконаннями, домаганнями, світоглядом, спрямованістю особистості,

крім того, такими суб'єктивними характеристиками, як уміння, знання, здібності, характер [29, с. 268].

Прагнення до покращення навчальних результатів, незадоволення досягнутим рівнем академічної успішності, наполегливість у досягненні своїх цілей являють собою одну із найголовніших властивостей підростаючої особистості, що має безпосередній вплив на подальше життя і сприяє розвитку особистісної саморегуляції.

Відповідно до вищевказаного на досягнення високих академічних успіхів у навчальному процесі впливає мотивація досягнення особистості, яка зумовлена стійкими прагненнями старшокласників до успіху в певній діяльності (зокрема, навчально-пізнавальній), вірою у власні здібності, спроможність досягнути позитивного результату, вмінням справлятися з труднощами, адекватно реагувати на невдачі.

Вирішальним фактором є не об'єктивний успіх чи неуспіх, а оцінювання людиною власних досягнень як успішних чи неуспішних. При цьому як вказує Т. Кириченко, мотивація досягнень при повторному успіху зростає, надає сили досягати наступних успіхів, а при повторних невдачах знижується, потребує більшою сили волі продовжувати процес чи починати щось нове [18, с. 425].

Мотив досягнення є стійкою рисою особистості, яка прагне досягати успіху (високих результатів), що особливо важливо для старшокласників, які набуваючи міцних знань та навичок, планують своє професійне ставлення відповідно до обраної сфери професійної діяльності.

Говорячи про розвиток мотивації досягнення успіху в юнаків, Л. Грень має на увазі, перш за все, формування активної життєвої стратегії мислення та самовідчуття, вироблення моделі поведінки, орієнтованої на успішне досягнення цілей діяльності (насамперед, навчальної). За свідченням дослідниці, розвиток мотивації досягнення успіху передбачає формування активної життєвої стратегії, втілюваної у навчальному процесі, вироблення відповідної моделі поведінки, що дає змогу досягти високих академічних успіхів [9, с. 43].

При цьому зауважимо, що для учнів із високою академічною успішністю найбільш оптимальним є середній рівень мотивації досягнення успіхів. Оскільки при надмірній мотивації до успіху учень зацікалюється тільки на високих оцінках, і мало усвідомлює зміст навчального матеріалу, а сам процес набуття знань сприймає як змагання. І при недосягненні успіхів такі учні впадають у відчай, розчаровуються у навчальному процесі, у стосунках з вчителем, не вміють адекватно сприймати не успіх. А при низькому рівні мотивації до успіху вони навпаки орієнтовані на уникання невдач, а тому докладають лише мінімум зусиль, щоб запобігти отриманню найнижчої оцінки.

При виборі завдань середньої складності успіх і невдача стають рівноімовірними і результат стає максимально залежним від власних зусиль суб'єкта. Це стимулює юнаків докладати зусиль для досягнення успіхів та відчуття себе вправними і вмілими. У такому випадку, коли виникають заплановані учителем ситуації змагання і перевірки здібностей, ці учні не розгублюються, можуть зібратися думками, сконцентрувати власні зусилля для досягнення мети.

Відповідно до вказаного мотивація до успіху чи до уникнення невдачі відноситься до досить стійких мотиваційних установок, що впливають на життєдіяльність та успішність учнів у різних сферах життя. Так само вона відображається й на стосунках з однолітками, при занадто високому прагненні зайняти високу статусну позицію в групі старшокласників може використовувати агресивні і конфліктні стратегії поведінки, вимагаючи схвалення з боку інших, прагнучи домінувати над ними. Однак часто це зумовлює прямо зворотну реакцію колективу, із грубіянами та агресорами ніхто не хоче дружити і зважати на їх думку, а тому зайняти лідерські ролі їм не вдається.

При цьому встановлено, що оптимальний рівень навчальної успішності залежить не лише від наявності інтелектуальних здібностей та пізнавальної активності, вольових якостей, які допомагають свідомо і наполегливо навчатися, а й від особистісних властивостей, зокрема, від тривожності. Як вказує Н. Мельник, оптимальний рівень тривожності активізує навчання учнів,

робить його більш ефективним та успішним, але коли рівень тривожності перевищує оптимальну межу, йде дезорганізація навчальної діяльності [33.].

І. Ясточкіна вважає, що надмірна тривожність юнаків не лише заважає продуктивній навчальній діяльності, повноцінному спілкуванню, але й робить їх більш схильними до стресів, неадекватної поведінки у взаєминах з іншими [58, с. 179].

До ситуацій, які викликають напруження в юнаків, впливають на успішність їх навчання, І. Корнієнко відносить публічну перевірку знань, переживання через соціальний статус в групі, авторитет у товаришів та ін. Вчений зауважує, що тривожність старшокласників також пов'язана і з оцінюванням себе та свого місця в системі соціальних зв'язків. У високотривожних юнаків у структурі тривожності виявлений зв'язок зі страхом невідповідності очікуванням оточуючих, що підтверджує значущість переживання власної соціальної компетентності [22, с. 151].

За даними емпіричного дослідження І. Корнієнко робить висновок, що учні з низьким рівнем тривожності більше орієнтовані на досягнення успіху, оскільки соціальний стрес в них підсилюється саме в міжособистісних взаємостосунках, що потребують активності, та бажання відповідати очікуванням оточуючих. Бажання досягти успіху є проявом актуальної потреби цих учнів, оскільки саме ці прагнення пов'язані з міжособистісною тривожністю. Показово і те, що страх перевірки знань у старшокласників є особистісно значущим, тобто таким, що виявляє їх соціальну компетентність, і тому пов'язаний із страхом не відповідати очікуванням оточуючих та самооцінкою, міжособистісною тривожністю [22, с. 151].

Високий рівень тривожності старшокласників перешкоджає засвоєнню програмового змісту та навчального матеріалу, тримає весь час організм та мозок студента у напруженні, а у випадках перевірки знань гальмує відтворення засвоєних відомостей. Часто можна спостерігати, коли старшокласники хвилюються під час відповіді, збиваються, забувають слова, навіть коли й гарно знають матеріал.

Все це впливає на здатність старшокласників досягати високих успіхів у навчанні, і навіть маючи достатні інтелектуальні здібності, вони можуть відчувати страхи і тривогу в освітньому процесі, що як пов'язані із великим навантаженням, так і відображають їх переживання щодо публічного виступу, гідної презентації своїх можливостей перед класом. Саме тому вчителі, плануючи роботу із старшокласниками впродовж уроків, мають враховувати індивідуально-психологічні особливості всіх учнів, і залучаючи їх до перевірки знань, поводитися обережно, щоб не поглибити страхи і тривогу старшокласників. Також педагоги мають вибирати доцільні методи і форми роботи з учнями на уроках чи в позаурочний час так, щоб не спровокувати загострення стосунків між учнями, щоб не погіршити їх взаємини з однокласниками в процесі взаємодії під час парної чи групової роботи.

Також, як відзначає Н. Мельник, існує багато додаткових факторів, які обумовлюють взаємовплив навчальної успішності юнаків та їх поведінки у міжособистісних взаєминах в класі. Зокрема, це мотивація до навчання, самооцінка юнаків, стиль поведінки та спілкування вчителів із учнями, соціально-психологічний клімат у класному колективі, особливості стосунків з однокласниками та ін. [33].

Дослідники Я. Омельченко та З. Кісарчук порівняли особливості вияву тривожності та самооцінки юнаків, впливу цих рис на успішність старшокласників міжособистісних взаєминах з однокласниками:

1. При адекватному рівні тривожності, емоційній стійкості, здатності до саморегуляції емоцій – в юнаків спостерігається збереження високих статусних позицій та компетентності в умовах навчальної діяльності. У старшокласників зберігаються високі позиції у соціальних взаємостосунках з однолітками. Ці учні займають високий статус, лідерські позиції в ієрархії стосунків у групі, мають високий авторитет серед однолітків.

2. При підвищеному (високому) рівні тривожності, певних проявах емоційної нестійкості в юнаків зберігається позитивне уявлення про себе у соціальному оточенні, вони зберігають високі статусні позиції в групі, мають

достатній рівень навчальної успішності та компетентні в умовах навчальної діяльності. Цей незначно підвищений рівень тривожності є досить мобілізуючим для учнів, надає їм змоги досягати високих навчальних результатів, і лише іноді позначається на стосунках з однолітками.

3. Високий рівень тривожності – негативно відображається на сферах збереження позитивного уявлення про себе, учні мають невпевненість щодо ролі власного «Я» у соціальному оточенні, напружені, дратівливі, не можуть досягти високих статусних позицій в групі. Також при надмірно вираженій тривозі в умовах навчальної діяльності мають сумнів у власній компетентності. Потребують психологічної допомоги і підтримки психолога та батьків.

4. Крім того, негативне значення має й знижений рівень тривожності, який відображається на особистісних рисах юнаків, викликаючи їх безстрашність, схильність до ризику, може виявлятися в імпульсивності. При цьому у старшокласників зберігається позитивне уявлення про себе, вони впевнені у позиції власного «Я» у соціальному оточенні. Однак при частому вияві імпульсивності, не постійності у своїх твердженнях, вони мають нестійкі навчальні успіхи у навчальному процесі та міжособистісних стосунках з іншими [35].

На успішність міжособистісних взаємин значно впливають особистісні здатності їх учасників до вияву поваги, тактовності та комунікативної компетентності у процесі спілкування. Дослідник Н. Руденко стверджує, що здатність будувати конструктивні відносини, долати перешкоди, управляти своїм емоційним станом визначає успіх як в особистому житті, так і в майбутній професійній сфері [43, с. 200].

Особливу роль у формуванні позитивних міжособистісних відносин відіграє емпатія, що проявляється як співчуття, співпереживання, що викликає почуття захищеності, дає людині змогу зменшити негативну емоційну напругу, що й приводить до почуття подяки до її носія [23, с. 166].

Негативно на якість міжособистісної взаємодії в класному колективі виступає заздрість одних учнів до інших, які відрізняються більш привабливою

зовнішністю, високою соціальною активністю, і що найчастіше – високими академічними досягненнями.

С. Яланська та В. Моляко вказують, що для переживання заздрості характерним є негативне переживання успіху іншої людини. За нашими спостереженнями, заздрість може не мати типових виявів, може бути завуальована. На думку С. Яланської, В. Моляко, необхідним компонентом механізму заздрості є порівняння іншої людини із собою. Своєрідне «примірювання везіння» іншої людини на себе, формулювання висновку про те, що іншій людині незаслужено поталанило, що вона дуже щаслива, викликають відчуття жалю, смутку, негативного переживання. Буває, що це відчуття виникає навіть раніше, ніж формулювання висновку. Це переживання турбує заздрісника, який порівнює себе з іншими [57, с. 18].

Заздрість має кілька рівнів розвитку: 1) ситуативна, епізодична; 2) циклічна, яка виникає періодично, наприклад при потраплянні предмету заздрості в поле зору; 3) хронічна, що постійно переслідує людину; 4) патологічна – гостра маніакальна форма, яка поглинає людину, спонукає до різних дій, вчинків, рішень, щоб якось вгамувати заздрість; супроводжується зловтішанням при спостереженні нещастя і невдач тієї людини, якій заздять [57, с. 18-19].

Також, мотивуючи свою поведінку заздрістю, такі учні можуть спеціально завдавати об'єкту заздрості шкоди, здійснюючи акти булінгу. Як вказує Н. Шапран, в процесі порівняння старшокласником себе з іншими, при якому відбувається перебільшення досягнень іншої людини і знецінення власних, відбувається втрата «Я». Відчай, який виникає в цей момент, захищається заздрістю, тобто прагненням підсилити себе за рахунок іншого, висловити бажання відібрати в успішної людини її достоїнства і такою ціною пристосуватися до виживання [54, с. 100].

Н. Шапран пояснює, що процеси порівняння себе із важливими іншими людьми закріплюють у студентів відчуття інфляції власних достоїнств і перебільшення переваг інших, що викликає у юнаків незадоволеність реальним

Я, збільшує відстань між Я і «іншим» (віддаляє від людини, якій заздять), породжує «нестерпність» її успіхів, що виявляються в різних ситуаціях спілкування [54, с. 105].

У дослідженні Н. Ткач розрізняються дві форми заздрості за афективним критерієм – злоблива та незлоблива. Для злобливої заздрості характерний стан фрустрації, тобто сильної негативної реакції на перешкоди, які виникають на шляху до досягнення бажаного та ставлення до іншої людини як до суперника. А незлобливій формі заздрості більш характерні почуття співпереживання іншому, співраді, ймовірно, внаслідок локальної чи повної ідентифікації з ним. При цьому дослідниця зазначає, що незалежно від форми вияву, заздрість має певний мотиваційний потенціал, який спрямований на самовдосконалення особистості [47, с. 45]. На нашу думку, незважаючи на наявність певних позитивних функцій (як компонент виникнення конкуренції, мотив змагальності), заздрість у суспільстві переважно інтерпретується як негативне почуття, що заважає встановленню оптимальних міжособистісних взаємин у класі, гальмує розвиток стосунків між старшокласниками.

На думку І. Цимбалюк, незадоволеність міжособистісними стосунками, що є одним із чинників, визначально впливаючих на деструктивні відносини, виникає через: конфлікти й взаємне невдоволення, пов'язані з розподілом ролей і обов'язків; конфлікти через відмінності партнерів у поглядах на життя й міжособистісні відносини; проблеми й труднощі, викликані негативним ставленням до себе й оточуючих; проблеми влади й впливу у міжособистісних взаєминах; відсутність тепла у відносинах, дефіцит близькості й довіри, проблеми спілкування [50, с. 275]. Відсутність взаєморозуміння, яке впливає на задоволеність міжособистісними стосунками, може виражатися у: нездатності розуміти один одного, прийняти іншу точку зору; нездатності довести іншому свою правоту у важливих питаннях; труднощах досягнення згоди в одній, чи багатьох справах; відсутності бажання у стосунках іти назустріч один одному при обговоренні і прийнятті важливих рішень [50].

Таким чином, рівень академічних досягнень значно залежить від ряду чинників, які включають в себе мотивацію досягнення успіхів, особистісні властивості (зокрема, тривожності, самоконтролю та ін.). Крім того, сформованість у старшокласників високих особистісних рис та властивостей (працьовитості, організованості, зосередженості, цілеспрямованості, наполегливості та ін.) сприяють як академічній успішності, так і налагодженню міжособистісної взаємодії учнів у класі. Досить часто для встановлення конструктивної взаємодії особистості потрібно мобілізувати відповідні якості, щоб вибудувати довірчі взаємини, які базуються на взаємній повазі, взаєморозумінні та підтримці партнерів, що є запорукою успішного досягнення результатів спільної діяльності.

Висновки до розділу 1

У психологічній літературі міжособистісна взаємодія визначається як процес взаємодії, спілкування, взаємовпливу людей один на одного з певною метою. Міжособистісна взаємодія являє собою пізнавальний, психологічний зв'язок між людьми, що відображається у діях, реакціях та переживаннях.

На міжособистісні взаємини юнацької молоді найчастіше впливають такі чинники, як: особистісні особливості кожного учасника взаємодії; соціальні ролі, виконувані індивідами; емоційні стосунки із соціальним оточенням; сприйняття і оцінка індивідом свого соціального оточення; ставлення до інших. Для гармонійної міжособистісної взаємодії юнаків важливими є такі особистісні характеристики як: емоційна стійкість; адаптивність; високий рівень емпатії та сформованого емоційного інтелекту; схильність до доброзичливого спілкування; адекватність самооцінки і самоставлення, впевненість в собі. Розглянуто особливості безконфліктної поведінки як стратегії налагодження міжособистісної взаємодії юнаків, вказано, що до конструктивних способів поведінки у конфліктах належать співробітництво та

компроміс, до явно деструктивної – суперництво, і до умовно конструктивних – уникання та пристосування (відповідно до ситуативних умов їх вияву).

Проаналізовано особливості впливу різних чинників на успішність міжособистісної взаємодії старшокласників, вказано на тісний зв'язок різних особистісних якостей (мотиваційної спрямованості на успіх, тривожності та ін.) і успішністю учнів в навчальній діяльності. В учнів, які мають високі академічні успіхи, часто виявляється оптимальна мотивація на досягнення успіху, стійка позиція у групі, оптимальні соціальні характеристики міжособистісного спілкування з іншими. Також вони відрізняються відсутністю чи мінімальним її проявом, оптимальними виявами особистісно-вольових рис наполегливості, свідомості, відповідальності та ін. А в учнів, які мають низькі рівні академічної успішності, виявляються знижена мотивація до успіху, недостатність розвитку інтелектуальних здібностей, тривожність, відсутність наполегливості та вольових зусиль. Крім того, їм властиве нестійкі позиції у групі однолітків, вони часто виявляють залежне чи підпорядковане положення у міжособистісних стосунках з іншими або навпаки – відрізняються безвідповідальністю, не свідомим ставленням до навчання, що відображається у недбалості та легковажному ставленні до інших у стосунках, не дотриманні обіцянок та ін.

На взаємини старшокласників впливають різні психічні стани та явища, притаманні людським стосункам – емпатія і розвинений емоційний інтелект учасників, готовність до доброзичливої взаємодії, або ж конфліктність, схильність до заздрості та завдання шкоди іншим. Відповідно до вказаного вважаємо, що для оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з різними рівнями академічної успішності варто проводити психологічну роботу з усіма учнями класу, розвивати їхні індивідуально-психологічні властивості і риси (емоційну стійкість, емпатію та емоційний інтелект, доброзичливість), ознайомлювати із конструктивними стратегіями вирішення конфліктів, запобігати агресії і заздрості в колективі, вчити самостійно регулювати емоції та поведінку у різних ситуаціях спілкування.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ

2.1. Методика організації дослідження, опис вибірки та психодіагностичних методик

Для визначення психологічних характеристик міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності проведено емпіричне дослідження.

На констатувальному етапі дослідження поставлено за мету: визначити психологічні характеристики міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності. Досягнення вказаної мети потребувало виконання таких завдань:

- підібрати психодіагностичні методики, сформувані вибірку опитуваних;
- провести опитування старшокласників за обраними методиками, проаналізувати отримані результати;
- сформувані висновки про психологічні характеристики міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності;
- розглянути психологічні шляхи оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників і надати психологічні рекомендації для оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.

Вибірку опитуваних склали 64 учні старшого шкільного віку, з них 28 хлопців та 36 дівчат віком 16-17 років. З них 16 учнів із низьким (недостатнім) рівнем, 28 із середніми результатами і 20 із високим рівнем академічної успішності.

Для проведення емпіричного дослідження обрано такі психодіагностичні методики:

- Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі;

- Методика діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона (адаптований варіант Т.Д. Кушнірук);
- «Шкала ворожості» Кука-Медлей (шкали цинізму, агресивності, ворожості);
- Опитувальник «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії» (за С. Ситнік).
- Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл).

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі призначена для вивчення стилю міжособистісних відносин, а також для виявлення уявлень про себе, своє ідеальне «Я», ставлення до себе та оточуючих. Тут насамперед визначається авторитарність чи ворожість у ставленні до інших, або альтруїстична, доброзичлива позиція у спілкуванні з ними.

Опитувальник складається з 128 простих характеристик, які групуються по 16 питань за 8 октантами. Помічаючи ті характеристики, які опитуваний вважає притаманними собі, він набирає бали за кожною з октант (від 0 до 16).

Після того, як респондент оцінить себе, підраховуються бали за 8 варіантами міжособистісних ставлень, типів поведінки, що характеризують його у спілкуванні з іншими людьми:

1. Авторитарний.
2. Егоїстичний.
3. Агресивний.
4. Підозрілий.
5. Підпорядкований.
6. Залежний.
7. Доброзичливий.
8. Альтруїстичний.

Також за допомогою формул діагностуються показники двох основних параметрів «Домінування» і «Дружелюбність». Максимальна сума балів – 16, але вона розділена на чотири ступені виразності:

Адаптивна поведінка: 0-4 бали – низька; 5-8 балів – помірна;

Екстремальна поведінка: 9-12 балів – висока;

Екстремальна до патології поведінка: 13-16 балів – екстремальна.

Позитивні показники за формулою «домінування» вказують на виразне прагнення респондента до лідерства у спілкуванні, до домінування. Негативні показники вказують на тенденцію до підкорення, підпорядкування, відмову від відповідальності та не бажання свого лідерства.

Позитивні показники за формулою «дружелюбність» свідчать про прагнення респондента до встановлення доброзичливих стосунків та співпраці з оточуючими. Негативні показники вказують на прояви агресивно-конкурентної позиції, яка заважає співпраці і успішній спільній діяльності [21, с. 162-171].

«Методика діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій»

Д. Джонсона і Ф. Джонсона (адаптований варіант Т. Кушнірук) дає змогу визначити схильність опитуваного до певної стратегії поведінки в конфліктній ситуації.

Респонденту пропонується бланк, що містить 35 тверджень-прислів'їв, які йому потрібно оцінити відносно до себе за допомогою цифрової шкали від 1 до 5, де 1 – ніколи не відповідає, а 5 – відповідає завжди (в усіх випадках).

Опрацювання отриманих результатів відбуваються за ключем методики, де виділяються переваги в обраних стратегіях вирішення конфліктів: втеча (черепашка); примус, суперництво (акула); згладжування, пристосування (плюшевий ведмедик); компроміс (лисиця); кооперація, співробітництво (сова)» [10, с. 17-20].

«Шкала ворожості» Кука-Медлей (шкали цинізму, агресивності, ворожості) призначена для діагностики показників ворожості у ставленні до оточуючих.

Методика включає 27 тверджень, на які респондент повинен дати відповіді за 6-бальною шкалою. При обробці відповідей до кожної із шкал пропонується свій вимір, водночас визначається такі рівні цинізму, агресивності, ворожості, як: високий показник; середній показник з тенденцією до високого; середній показник з тенденцією до низького; низький показник [46, с. 28-31].

Зауважимо, що високі і наближені до високих показників цинізму, агресивності, ворожості є не оптимальними. Найбільш сприятливим для міжособистісних стосунків з іншими є низький показник.

Опитувальник «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії» (за С. Ситнік) спрямований на діагностику суб'єктивної оцінки власної успішності міжособистісної взаємодії.

Бланк включає 20 пар слів, з кожної пари яких респонденту потрібно обрати те, що найбільше відповідає опису його особистості або поведінки у міжособистісній взаємодії у колективі (у нашому випадку – у сім'ї).

Респонденту пропонується скористатися шкалою від 7 (ліва сторона опитувальника, позитивні характеристики) до 1 (права сторона, негативні характеристики).

При обробці результатів підраховується сума балів, набрана за всі 20 пар тверджень, і робиться висновок про успішність взаємодії респондента з іншими людьми (зокрема, із членами сім'ї).

За сумою балів робиться висновок щодо успішності міжособистісної взаємодії:

101-140 балів – висока оцінка успішності міжособистісної взаємодії у колективі (сім'ї);

61-100 балів – середня оцінка;

20-60 балів – низька оцінка успішності міжособистісної взаємодії [45].

Методика **«Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл)** призначена для виявлення рівня емоційного інтелекту. Включає опитувальник із 30 тверджень, на які потрібно відповісти, обравши один із шести варіантів відповідей, що оцінюються по-різному: від «повністю не згоден» (-3 бали) до «повністю згоден» (+3 бали).

За отриманими результатами можна визначити рівні сформованості таких показників емоційного інтелекту, що допомагає встановлювати гармонійні міжособистісні взаємини (відповідно до шкал методики):

– «емоційна поінформованість»;

- «керування своїми емоціями» (швидше емоційна не ригідність);
- «самотивація» (швидше саме довільне керування своїми емоціями, крім пункту 14);
- «емпатія»;
- «розпізнавання емоцій інших людей» (вміння впливати на їх емоційний стан).

За шкалами передбачається такий розподіл рівнів сформованості показників емоційного інтелекту: більше 14 балів – вказують на високий рівень; 8-13 балів – свідчать про середній рівень; від 7 балів і менше – про низький рівень.

Загальний рівень емоційного інтелекту визначається за такими сумами балів: від 70 балів і більше – високий рівень EI; 40-69 балів – середній рівень EI; менше 39 балів – низький рівень EI [2, с. 27-28].

Процедура проведення експериментального дослідження включала опитування респондентів юнацького віку за обраними психодіагностичними методиками, обробку та інтерпретацію отриманих результатів. Бланки методик надавалися їм для заповнення, інструкції зачитувалися чітко, помітних труднощів із розумінням інструкцій не було.

Обробка результатів тривала протягом тижня після отримання всіх результатів опитування респондентів. У ході обробки результатів дослідження використовувалися наступні мат-статистичні методи: якісний та кількісний аналіз даних, визначення середніх арифметичних значень, відсоткових співвідношень та ін. При представленні даних використано метод табличного і графічного відображення результатів, моделювання діаграм, які наочно підтверджують зроблені висновки щодо психологічних особливостей міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.

2.2. Аналіз психологічних особливостей міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності

Проаналізуємо отримані результати опитування старшокласників за всіма проведеними методиками. Використовуючи «Методику діагностики міжособистісних відносин» Т. Лірі, отримали такі дані опитування старшокласників (рис. 2.1.).

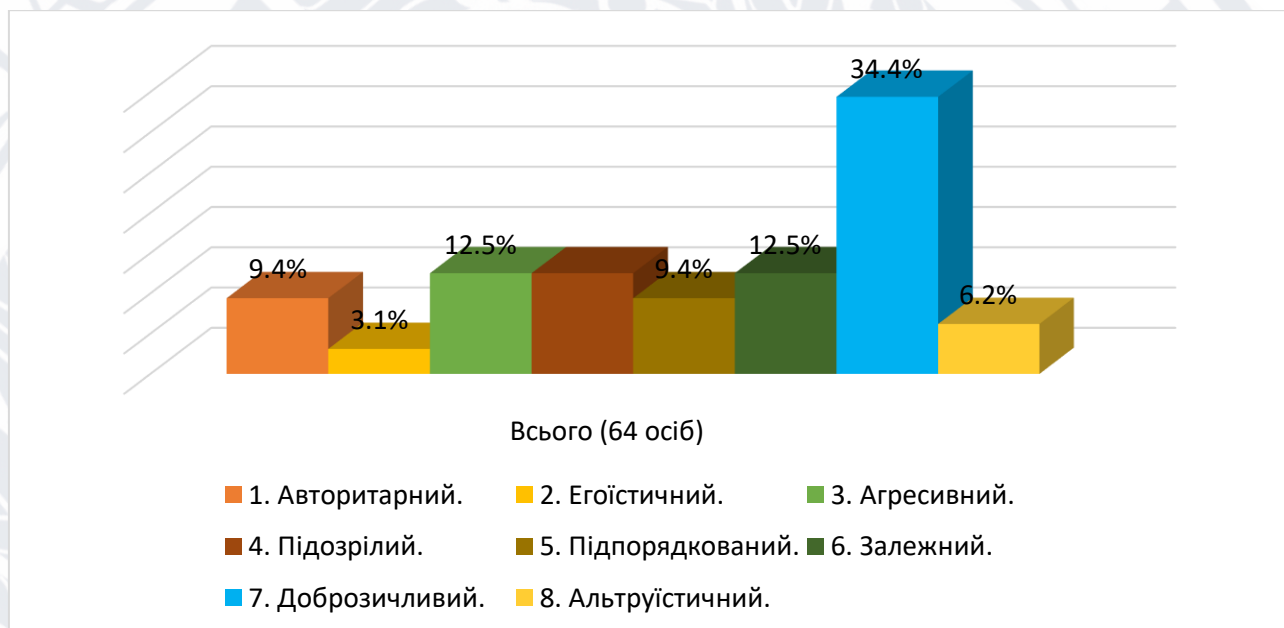

Рис. 2.1. Типи міжособистісних відносин у старшокласників (за методикою Т. Лірі)

Переважним типом міжособистісних відносин є доброзичливий (у 34,4% осіб), що є оптимальним і вказує на схильність до конструктивних взаємин, вияву поваги, терпимості, налаштованість на згоду і співпрацю у спільній діяльності. Також у певній мірі оптимальним є альтруїстичний тип ставлень до інших людей, властивий для 6,2% учнів, однак він є адекватним лише за умови не завдання шкоди собі.

По 12,5% учнів виявляють схильність до агресивного, підозрілого, залежного типів, що не є оптимальними для гармонійного міжособистісного спілкування, оскільки у випадку агресивного типу – юнак намагається досягти своїх інтересів, не враховуючи потреби інших людей. А при залежному типі –

не може відстояти свої інтереси, і навпаки швидко погоджуються на вимоги опонента.

Ще по 9,4% осіб мають вияви авторитарного (схильного до жорстокості) типу ставлень до інших людей, і підпорядкованого (готового підчинятися і виконувати вимоги інших).

Отже, третині опитаних старшокласників властивий оптимальний доброзичливий тип міжособистісних відносин з іншими, однак для решти властиві як агресивні тенденції (авторитарний та агресивний типи сумарно виявляються у 21,9%), так і пасивні, підлеглі позиції (підпорядкований і залежний типи сумарно виявлено у 21,9% осіб). Ще є учні з виявами агресивного типу (3,1%) та альтруїстичного (6,2%).

Представимо дані щодо вияву типів міжособистісних відносин у хлопців та дівчат (за методикою Т. Лірі) (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Типи міжособистісних відносин у старшокласників (за методикою Т. Лірі)

Типи міжособистісних відносин	Всього (64 осіб)		Хлопці (28 осіб)		Дівчата (36 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1. Авторитарний.	6	9,4%	4	14,3%	2	5,6%
2. Егоїстичний.	2	3,1%	2	7,1%	-	-
3. Агресивний.	8	12,5%	7	25%	1	2,8%
4. Підозрілий.	8	12,5%	3	10,7%	5	13,8%
5. Підпорядкований.	6	9,4%	1	3,6%	5	13,8%
6. Залежний.	8	12,5%	2	7,1%	6	16,7%
7. Доброзичливий.	22	34,4%	8	28,6%	14	38,9%
8. Альтруїстичний.	4	6,2%	1	3,6%	3	8,3%

Як бачимо, авторитарний тип ставлення до інших більш властивий для хлопців (на 8,7%), егоїстичний – властивий лише для хлопців (7,1%), агресивний – значно більше виявлено у хлопців (на 22,2%). Підозрілий – частіше виявляється у дівчат (на 3,1%), так само як і підпорядкований (на 10,2%). Також дівчатам частіше властивий залежний тип (на 9,6%). А вияви оптимального доброзичливого типу характерні для 28,6% хлопців та 38,9% дівчат (тобто більше серед дівчат на 10,3%). Альтруїстичний – також більш

властивий для дівчат (на 4,7%). Отже, агресивні тенденції в поведінці більш властиві для хлопців, а доброзичливі і альтруїстичні – для дівчат.

Представимо дані щодо інтегральних показників «домінування» та «дружелюбності» серед старшокласників (рис. 2.2.).

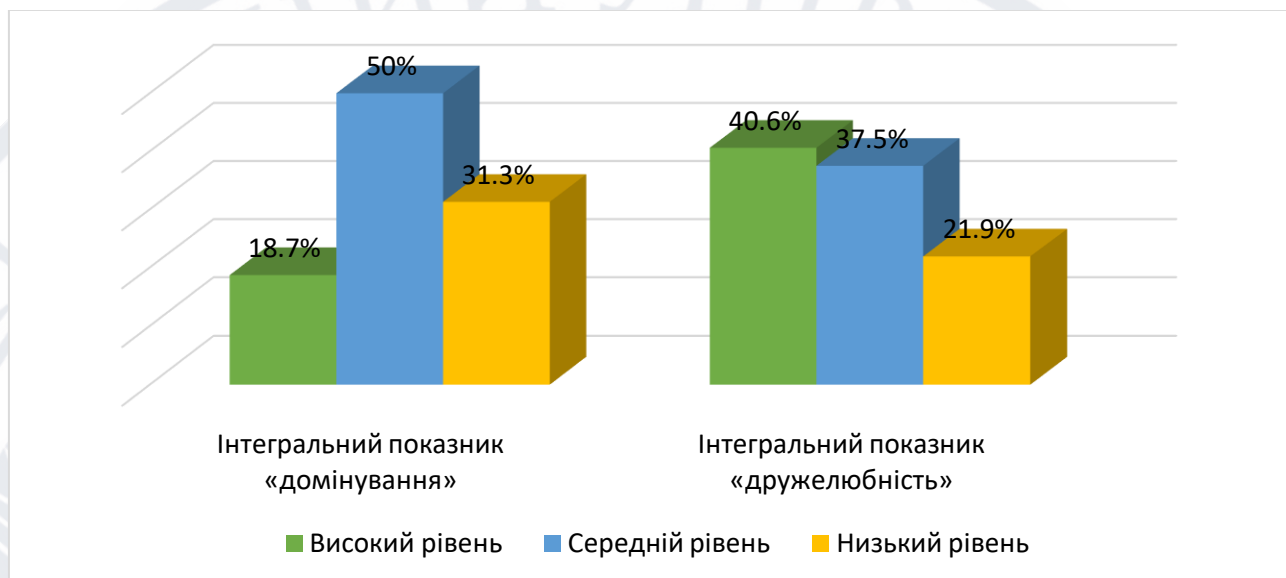

Рис. 2.2. Інтегральні показники «домінування» і «дружелюбності» у старшокласників (за методикою Т. Лірі)

Більшість юнаків мають середній рівень прояву схильності до домінування (50%), у 31,3% встановлено низький рівень, а в решти 18,7% виявлено не оптимальний рівень – високий.

Водночас більшості юнаків властивий високий рівень інтегрального показника «дружелюбності» (40,6%), ще в 37,5% виявлено середній рівень, а решт 21,9% характерний протилежний прояв – ворожість.

Також проаналізуємо прояви інтегральних показників «домінування» і «дружелюбності» у хлопців та дівчат (за методикою Т. Лірі) (табл. 2.2.).

За отриманими даними – високий рівень прагнення до домінування мають 35,7% хлопців та 5,6% дівчат, середній виявляється – у більшості дівчат (63,8%) та третини хлопців (32,1%). А низький – властивий для третини хлопців (32,1%) і дівчат (30,6%).

За проявом інтегрального показника дружелюбності – високий рівень мають 32,1% хлопців та 47,2% дівчат. Середній – більшою мірою властивий для

дівчат (44,4%), що на 15,8% більше, чим серед хлопців. А низький – властивий для більшої кількості хлопців (39,3%), чим для дівчат (8,3%).

Таблиця 2.2.

**Інтегральні показники «домінування» і «дружелюбності»
у старшокласників (за методикою Т. Лірі)**

Інтегральні показники	Всього (64 осіб)		Хлопці (28 осіб)		Дівчата (36 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Інтегральний показник «домінування»						
Високий рівень	12	18,7%	10	35,7%	2	5,6%
Середній рівень	32	50%	9	32,1%	23	63,8%
Низький рівень	20	31,3%	9	32,1%	11	30,6%
Інтегральний показник «дружелюбність»						
Високий рівень	26	40,6%	9	32,1%	17	47,2%
Середній рівень	24	37,5%	8	28,6%	16	44,4%
Низький рівень	14	21,9%	11	39,3%	3	8,3%

Отже, хлопцям частіше властиве прагнення до домінування, агресивний і авторитарний типи міжособистісних стосунків з іншими, а дівчатам – доброзичливий тип ставлення до оточуючих та прагнення до дружелюбності.

Проаналізуємо особливості міжособистісних відносин опитаних старшокласників із різними рівнями академічної успішності (високим, середнім, низьким) (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3.

**Типи міжособистісних відносин у старшокласників з різними рівнями
академічної успішності (за методикою Т. Лірі)**

Рівні академічної успішності (АУ) / типи міжособистісних відносин	Висока АУ (20 осіб)		Середня АУ (28 осіб)		Низька АУ (16 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1. Авторитарний.	2	10%	4	14,3%	-	-
2. Егоїстичний.	1	5%	1	3,6%	-	-
3. Агресивний.	2	10%	6	21,4%	-	-
4. Підозрілий.	-	-	4	14,3%	4	25%
5. Підпорядкований.	-	-	-	-	6	37,5%
6. Залежний.	-	-	2	7,1%	6	37,5%
7. Доброзичливий.	13	65%	9	32,1%	-	-
8. Альтруїстичний.	2	10%	2	7,1%	-	-

Як бачимо – учням з високим рівнем академічної успішності характерні такі типи міжособистісних відносин з іншими людьми, як: доброзичливий (65%), альтруїстичний (10%), авторитарний та агресивний (по 10%) і егоїстичний (5%). Для старшокласників із середнім рівнем академічної успішності характерна перевага доброзичливого (32,1%), агресивного (21,4%), авторитарного та підозрілого (по 14,3%) типів міжособистісних відносин з іншими людьми. Учні з низьким рівнем академічної успішності мають перевагу підпорядкованого та залежного типів міжособистісних відносин (по 37,5%), ще у 25% виявлено підозрілий тип.

Представимо дані щодо інтегральних показників «домінування» та «дружелюбності» серед старшокласників з різними рівнями академічної успішності (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

**Інтегральні показники «домінування» і «дружелюбності»
у старшокласників з різними рівнями академічної успішності
(за методикою Т. Лірі)**

Інтегральні показники	Висока АУ (20 осіб)		Середня АУ (28 осіб)		Низька АУ (16 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Інтегральний показник «домінування»						
Високий рівень	4	20%	8	28,6%	-	-
Середній рівень	4	20%	18	64,3%	10	62,5%
Низький рівень	12	60%	2	7,1%	6	37,5%
Інтегральний показник «дружелюбність»						
Високий рівень	15	75%	11	39,3%	-	-
Середній рівень	1	5%	7	25%	16	100%
Низький рівень	4	20%	10	35,7%	-	-

Учням з високим рівнем академічної успішності характерні низький рівень до домінування (60%) і перевага високого рівня дружелюбності (75%). Для старшокласників із середнім рівнем академічної успішності властиві середні та високі вияви прагнення до домінування (64,3% і 28,6%). Також цим учням властиві як високий (39,3%), так і низький рівні дружелюбності (35,7%).

Учні з низьким рівнем академічної успішності мають перевагу середнього і низького рівнів прагнення до домінування (62,5% і 37,5%), а також середній рівень дружелюбності (100%).

Використовуючи «Методику діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій» Д. Джонсона і Ф. Джонсона (адаптований варіант Т.Д. Кушнірук), отримано такі результати опитування учнів (рис. 2.3.).

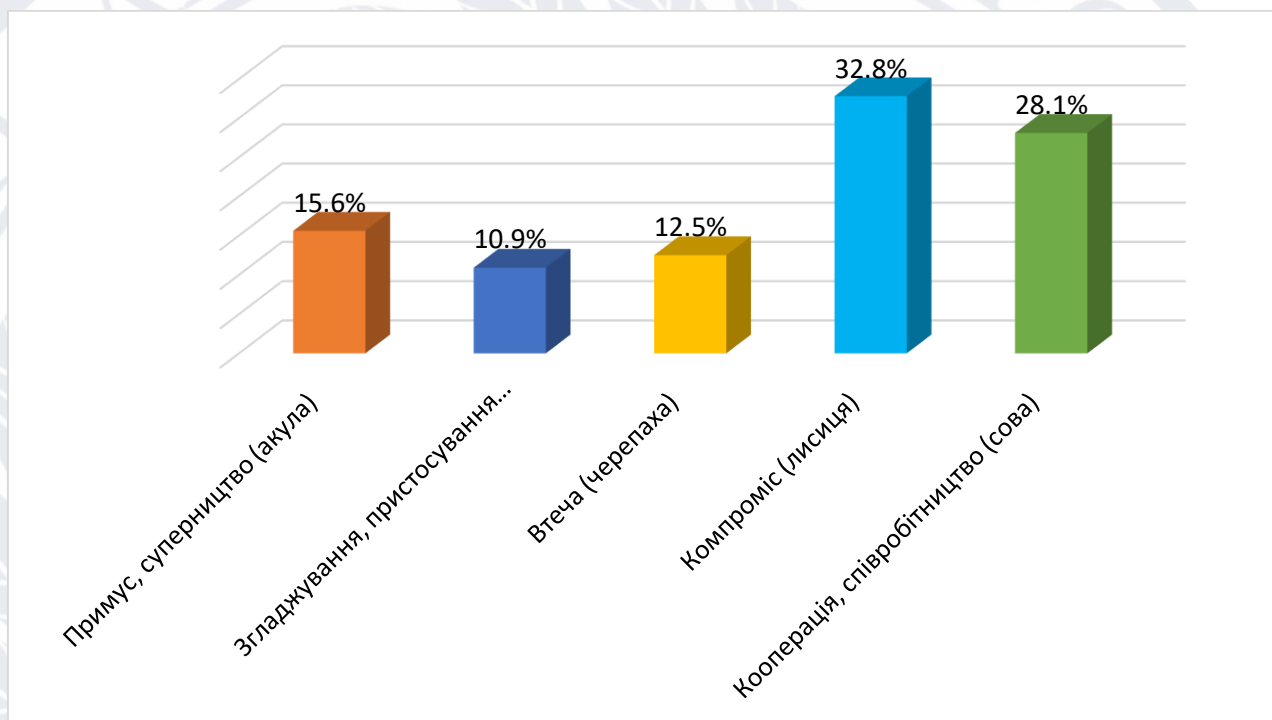

Рис. 2.3. Стратегії розв'язання конфліктних ситуацій у старшокласників (за методикою Д. Джонсона-Ф. Джонсона)

Більшість учнів схильні до оптимальних проявів компромісу та співробітництва (32,8% і 28,1%). Однак також є старшокласники, які у конфліктних ситуаціях надають перевагу суперництву (15,6%), втечі (12,5%) або згладжуванню, пристосуванню (10,9%).

Розглянемо вияви стратегій розв'язання конфліктних ситуацій у хлопців та дівчат (за методикою Д. Джонсона-Ф. Джонсона) (табл. 2.5.). Хлопцям частіше властивий вибір стратегії примусу, суперництва (на 23%), а дівчатам – згладжування, пристосування (ця стратегія властива лише для дівчат 19,4%).

Таблиця 2.5.

Стратегії розв’язання конфліктних ситуацій у старшокласників (за методикою Д. Джонсона-Ф. Джонсона)

Стратегії	Всього (64 осіб)		Хлопці (28 осіб)		Дівчата (36 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Примус, суперництво (акула)	10	15,6%	8	28,6%	2	5,6%
Згладжування, пристосування (плюшевий ведмедик)	7	10,9%	-	-	7	19,4%
Втеча (черепаха)	8	12,5%	6	21,4%	2	5,6%
Компроміс (лисиця)	21	32,8%	10	35,7%	11	30,6%
Кооперація, співробітництво (сова)	18	28,1%	4	14,3%	14	38,9%

Втеча як стратегія поведінки у конфлікті більш властива для хлопців (на 15,8%), а компроміс виявляється у подібній кількості хлопців (35,7%) і дівчат (30,6%). Кооперація, співпраця як стратегія поведінки при вирішенні конфліктів більш властиві для дівчат (на 24,6%).

Представимо дані щодо стратегій розв’язання конфліктних ситуацій у старшокласників з різними рівнями академічної успішності (табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

Стратегії розв’язання конфліктних ситуацій у старшокласників з різними рівнями академічної успішності (за методикою Д. Джонсона-Ф. Джонсона)

Стратегії	Висока АУ (20 осіб)		Середня АУ (28 осіб)		Низька АУ (16 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Примус, суперництво (акула)	-		8	28,6%	2	12,5%
Згладжування, пристосування (плюшевий ведмедик)	-		4	14,3%	3	18,7%
Втеча (черепаха)	-		-		8	50%
Компроміс (лисиця)	8	40%	10	35,7%	3	18,7%
Кооперація, співробітництво (сова)	12	60%	6	21,4%	-	

Учням з високим рівнем академічної успішності характерні вибори стратегій кооперації, співробітництва (60%) та компромісу (40%). Для старшокласників із середнім рівнем академічної успішності властиві вибори

компромісу (35,7%), співробітництва (21,4%), примусу, суперництва (28,6%). Ще у 14,3% цих учнів виявлено прояви згладжування, пристосування. Учні з низьким рівнем академічної успішності мають перевагу виборів стратегії втечі (50%), згладжування і компромісу (по 18,7%), примусу (12,5%).

Тобто загалом спостерігається перевага конструктивних стратегій поведінки у конфліктах у старшокласників з високими академічними успіхами та не оптимальних стратегій – в учнів з низькими навчальними успіхами та досягненнями.

Використовуючи методику «Шкала ворожості» Кука-Медлей при опитуванні старшокласників, ми визначили такі прояви їх особистісної готовності до цинізму, агресивності, ворожості у міжособистісних стосунках з іншими (рис. 2.4.).

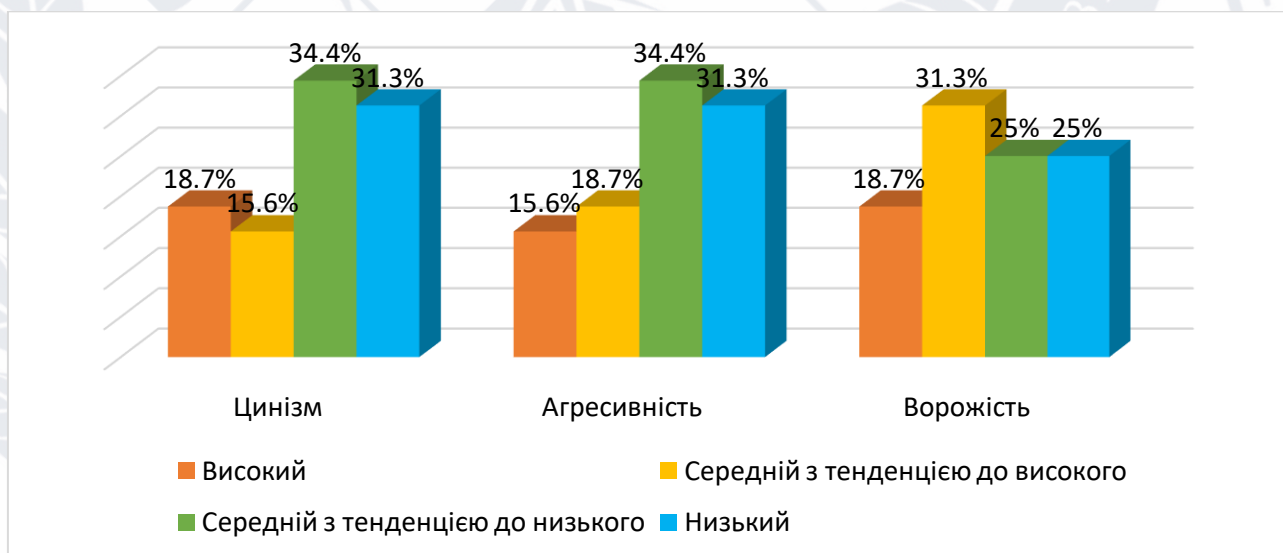

Рис. 2.4. Прояви цинізму, агресивності, ворожості у міжособистісних стосунках старшокласників (за методикою Кука-Медлей)

Більшість учнів мають середній із тенденцією до низького і низький рівні цинізму (34,4% і 31,3%), ці показники є оптимальними у проявах негативної якості. Високий і середній з тенденцією до високого рівня сумарно виявляється у 34,3% старшокласників. Так само оптимальні показники агресивності встановлено у 31,3% на низькому рівні, а в 34,4% учнів на середньому з

тенденцією до низького. Не оптимальні прояви агресивності – високий і середній з тенденцією до високого мають сумарно 34,3% учнів.

Оптимальні показники ворожості – низький і середній з тенденцією до низького мають по 25% учнів. А високий і середній з тенденцією до високого, що є не оптимальними виявами – встановлено у 18,7% і 31,3% відповідно (сумарно у 50% всіх опитаних). Отже, більшості властиві оптимальні низькі чи знижені прояви цинізму, агресивності, ворожості, однак не оптимальні їх прояви виявлено у третини старшокласників, які мають високий і підвищений рівні цинізму та агресивності, й половини учнів із такими ж виразними виявами ворожості.

Представимо детальніше дані щодо вияву цинізму, агресивності, ворожості у міжособистісних стосунках хлопців та дівчат юнацького віку (табл. 2.7.).

Таблиця 2.7.

Прояви цинізму, агресивності, ворожості у міжособистісних стосунках старшокласників (за методикою Кука-Медлей)

Шкали	Показники	Всього (64 осіб)		Хлопці (28 осіб)		Дівчата (36 осіб)	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Цинізм	високий	12	18,7%	10	35,7%	2	5,6%
	середній з тенденцією до високого	10	15,6%	8	28,6%	2	5,6%
	середній з тенденцією до низького	22	34,4%	2	7,1%	20	55,6%
	низький	20	31,3%	8	28,6%	12	33,3%
Агресивність	високий	10	15,6%	8	28,6%	2	5,6%
	середній з тенденцією до високого	12	18,7%	8	28,6%	4	11,1%
	середній з тенденцією до низького	22	34,4%	3	10,7%	19	52,8%
	низький	20	31,3%	9	32,1%	11	30,6%
Ворожість	високий	12	18,7%	10	35,7%	2	5,6%
	середній з тенденцією до високого	20	31,3%	10	35,7%	10	27,8%
	середній з тенденцією до низького	16	25%	2	7,1%	14	38,9%
	низький	16	25%	6	21,4%	10	27,8%

Більшості опитаних хлопців та дівчат властиві оптимальні прояви цинізму, агресивності та ворожості. Високий рівень цинізму більш властивий для хлопців (на 30,1%), так само, як і агресивності (на 23%), і ворожості (на 30,1%). А дівчатам частіше властиві низькі і наближені до низьких прояви цинізму, агресивності, ворожості.

Також представимо результати опитування старшокласників з різними рівнями академічної успішності за методикою Кука-Медлей (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8.

Прояви цинізму, агресивності, ворожості у міжособистісних стосунках старшокласників з різними рівнями академічної успішності (за методикою Кука-Медлей)

Шкали	Показники	Висока АУ (20 осіб)		Середня АУ (28 осіб)		Низька АУ (16 осіб)	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Цинізм	високий	-	-	7	25%	5	31,2%
	середній з тенденцією до високого	2	10%	6	21,4%	2	12,5%
	середній з тенденцією до низького	13	65%	4	14,3%	5	31,2%
	низький	5	25%	11	39,3%	4	25%
Агресивність	високий	-	-	5	17,9%	5	31,2%
	середній з тенденцією до високого	3	15%	7	25%	2	12,5%
	середній з тенденцією до низького	10	50%	10	35,7%	2	12,5%
	низький	7	35%	6	21,4%	7	43,7%
Ворожість	високий	-	-	10	35,7%	6	37,5%
	середній з тенденцією до високого	6	30%	8	28,6%	6	37,5%
	середній з тенденцією до низького	6	30%	4	14,3%	6	37,5%
	низький	8	40%	6	21,4%	2	12,5%

Учням з високим рівнем академічної успішності характерні переважні середній з тенденцією до низького і низький рівні цинізму (65% і 25%), агресивності (50% і 35%), ворожості (30% і 40%). Для учнів із середнім рівнем академічної успішності низький рівень цинізму (39,3%); середній і низький рівні агресивності (35,7% і 21,4%); високий і середній з тенденцією до високого рівні ворожості (35,7% і 28,6%). Учні з низьким рівнем академічної успішності

мають високий рівень цинізму (31,2%), і ще така сама кількість цих учнів мають середній з тенденцією до низького (31,2%) і низький рівень цинізму (25%); як високий, так і низький рівні агресивності (31,2% та 43,7%); від високого до середнього з тенденцією до низького (по 37,5%) рівнів ворожості.

Використовуючи опитувальник «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії» (за С. Ситнік), отримано такі результати тестування учнів (рис. 2.5).

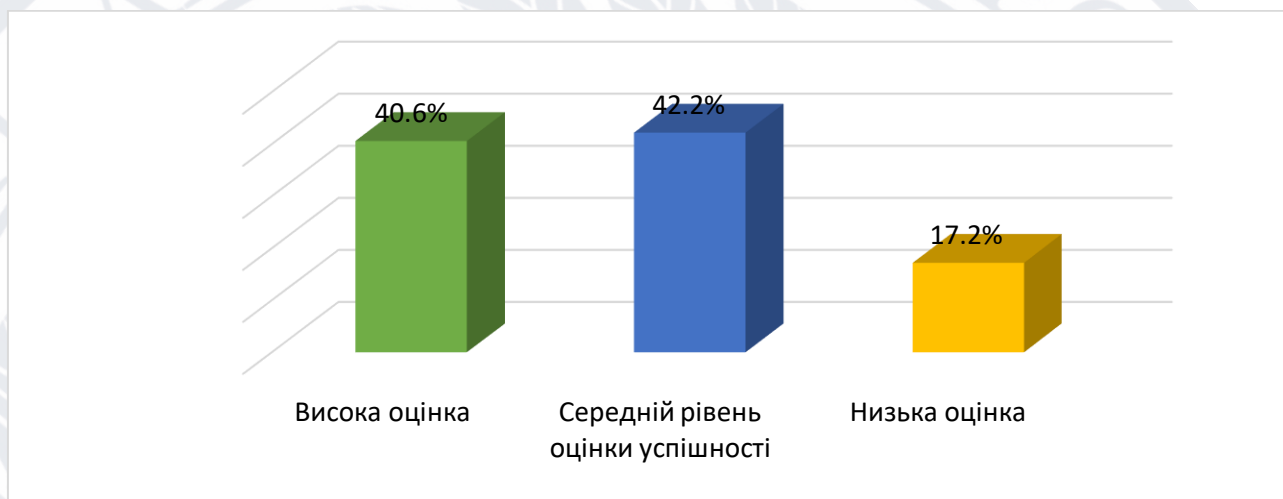

Рис. 2.5. Рівні успішності міжособистісної взаємодії у старшокласників (за методикою С. Ситнік)

Більшість опитаних учнів мають перевагу середнього та високого рівнів успішності міжособистісної взаємодії (42,2% і 40,6%). Лише 17,2% старшокласників вважають, що мають низькі успіхи у контактах з іншими, не можуть досягати згоди з ними.

Розглянемо рівні успішності міжособистісної взаємодії у хлопців та дівчат (за методикою С. Ситнік) (табл. 2.9.).

Таблиця 2.9.

Рівні успішності міжособистісної взаємодії у старшокласників (за методикою С. Ситнік)

Рівні оцінки успішності міжособистісної взаємодії	Всього (64 осіб)		Хлопці (28 осіб)		Дівчата (36 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Висока оцінка	26	40,6%	9	32,1%	17	47,2%
Середній рівень оцінки успішності	27	42,2%	11	39,3%	16	44,4%
Низька оцінка	11	17,2%	8	28,6%	3	8,3%

Більшість дівчат мають високий рівень успішності міжособистісної взаємодії (47,2%), а серед хлопців лише третина мають такі ж високі оцінки (32,1%). Середній рівень оцінки успішності міжособистісної взаємодії виявлено у подібної кількості хлопців і дівчат (39,3% і 44,4% відповідно). А низький рівень – більш властивий для хлопців (на 20,3%), ніж для дівчат. Отже, дівчата частіше схильні досягати успішності в міжособистісній взаємодії, чим хлопці.

Представимо дані щодо успішності міжособистісної взаємодії у старшокласників з різними рівнями академічної успішності (табл. 2.10.).

Таблиця 2.10.

Рівні успішності міжособистісної взаємодії у старшокласників з різними рівнями академічної успішності (за методикою С. Ситнік)

Рівні оцінки успішності міжособистісної взаємодії	Висока АУ (20 осіб)		Середня АУ (28 осіб)		Низька АУ (16 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Висока оцінка успішності міжособистісної взаємодії	14	70%	10	35,7%	2	12,5%
Середній рівень оцінки успішності	6	30%	15	53,6%	6	37,5%
Низька оцінка успішності міжособистісної взаємодії	-	-	3	10,7%	8	50%

Учням з високим рівнем академічної успішності характерні висока та середня оцінки успішності міжособистісної взаємодії (70% і 30%).

Для старшокласників із середнім рівнем академічної успішності більш характерні середні і високі оцінки успішності міжособистісної взаємодії (53,6% і 35,7%).

Учні з низьким рівнем академічної успішності мають перевагу низького і середнього рівнів оцінки успішності міжособистісної взаємодії (50% і 37,5%).

Отже, старшокласникам із різними рівнями академічної успішності також характерні різні оцінки успішності міжособистісної взаємодії.

Використовуючи методику «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл) в опитуванні учнів, отримано такі дані опитування старшокласників (рис. 2.6.). Більшості старшокласників властивий середній рівень емоційного інтелекту (43,7%), що виявляється у посередніх показниках емоційної поінформованості

(50%), управління емоціями (43,7%), самомотивації (37,5%), емпатії (37,5%), розпізнавання емоцій інших (40,6%).

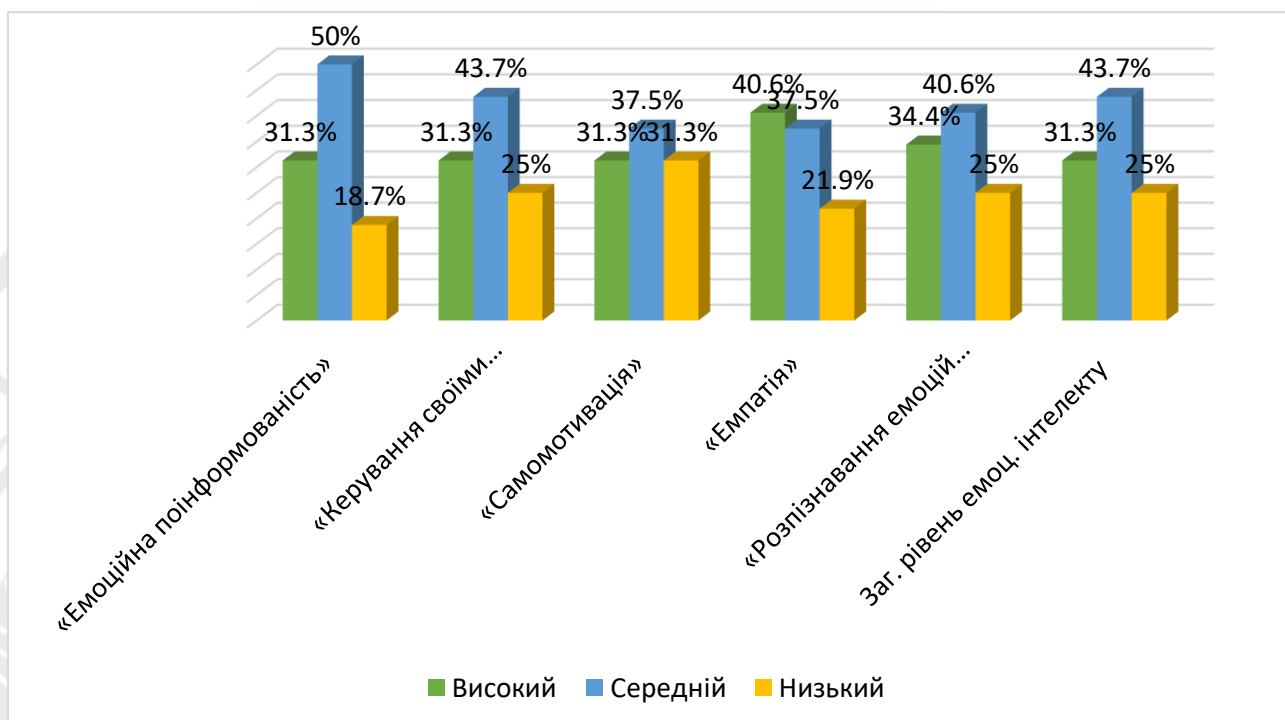

Рис. 2.6. Характеристики емоційного інтелекту старшокласників (за методикою Н. Холла)

При цьому високий рівень емоційного інтелекту мають третина старшокласників (31,3%), у яких також виявляється висока емоційна поінформованість (31,3%), управління своїми емоціями (31,3%), самомотивації (31,3%), емпатії (40,6%), розпізнавання емоцій інших (34,4%).

У решти 25% старшокласників встановлено низький рівень емоційного інтелекту, вони не вміли розпізнавати емоції (свої та інших людей), регулювати власні емоційні реакції, не були готові до вияву поваги і толерантності, емпатії у ставленні до співрозмовників.

Представимо прояви характеристик емоційного інтелекту в хлопців та дівчат юнацького віку за методикою Н. Холла (табл. 2.11.). Високий рівень емоційної поінформованості мають 32,1% хлопців та 30,6% дівчат, а низький – 35,7% хлопців та 5,6% дівчат. Високий рівень управління своїми емоціями виявляють 35,7% хлопців та 27,8%, а низький – встановлено у 21,4% хлопців і

24,8% дівчат. До самомотивації більш схильні хлопці (35,7% мають високий рівень), ніж дівчата (тут високий рівень мають 27,8%). А низький рівень мають по третині опитаних (32,1% хлопців та 30,6% дівчат). Високий рівень емпатії виявлено у 32,1% хлопців та значно більше у дівчат (47,1%). Водночас хлопці відрізняються низьким рівнем емпатії значно більше (у 39,3%), чим дівчата (8,3%). За шкалою розпізнавання емоцій інших високий рівень мають 21,4% хлопців та 44,4% дівчат, а низький – виявляється у 21,4% хлопців і 27,8% дівчат.

Таблиця 2.11.

Характеристики емоційного інтелекту старшокласників (за методикою Н. Холла)

Шкали	Рівні	Всього (64 осіб)		Хлопці (28 осіб)		Дівчата (36 осіб)	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
«Емоційна поінформованість»	В	20	31,3%	9	32,1%	11	30,6%
	С	32	50%	9	32,1%	23	63,8%
	Н	12	18,7%	10	35,7%	2	5,6%
«Керування своїми емоціями»	В	20	31,3%	10	35,7%	10	27,8%
	С	28	43,7%	12	42,9%	16	44,4%
	Н	16	25%	6	21,4%	10	27,8%
«Самомотивація»	В	20	31,3%	10	35,7%	10	27,8%
	С	24	37,5%	9	32,1%	15	41,7%
	Н	20	31,3%	9	32,1%	11	30,6%
«Емпатія»	В	26	40,6%	9	32,1%	17	47,2%
	С	24	37,5%	8	28,6%	16	44,4%
	Н	14	21,9%	11	39,3%	3	8,3%
«Розпізнавання емоцій людей» (і вміння впливати на їх емоц. стан)	В	22	34,4%	6	21,4%	16	44,4%
	С	26	40,6%	16	57,1%	10	27,8%
	Н	16	25%	6	21,4%	10	27,8%
Загальний рівень емоційного інтелекту	В	20	31,3%	9	32,1%	11	30,6%
	С	28	43,7%	13	46,4%	15	41,7%
	Н	16	25%	6	21,4%	10	27,8%

За загальним рівнем емоційного інтелекту високий рівень мають 32,1% хлопців та 30,6% дівчат, середній – 46,4% хлопців та 41,7% дівчат, а низький – властивий для 21,4% хлопців та 27,8% дівчат. Тобто при відмінностях у виявах емоційного інтелекту за різними шкалами – загальний його рівень встановлюється у подібної кількості хлопців та дівчат – у третини на високому рівні, і в 20-25% на низькому рівні. Зважаючи, що для успішної

міжособистісної взаємодії учнів важливо мати сформований високий емоційний інтелект, доцільно рекомендувати старшокласникам приділяти увагу його розвитку.

Також нижче наведено дані щодо характеристик емоційного інтелекту старшокласників з різними рівнями академічної успішності (табл. 2.12).

Таблиця 2.12.

Характеристики емоційного інтелекту старшокласників з різними рівнями академічної успішності (за методикою Н. Холла)

Шкали	Рівні	Висока АУ (20 осіб)		Середня АУ (28 осіб)		Низька АУ (16 осіб)	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
«Емоційна поінформованість»	В	16	80%	4	14,3%	-	-
	С	4	20%	24	85,7%	4	25%
	Н	-	-	-	-	12	75%
«Керування своїми емоціями»	В	18	90%	2	7,1%		
	С	2	10%	24	85,7%	2	12,5%
	Н	-	-	2	7,1%	14	87,5%
«Самотивація»	В	16	80%	4	14,3%		
	С	4	20%	20	71,4%		
	Н	-	-	4	14,3%	16	100%
«Емпатія»	В	14	70%	12	42,9%		
	С	6	30%	14	50%	4	25%
	Н	-	-	2	7,1%	12	75%
«Розпізнавання емоцій людей» (і вміння впливати на їх емоц. стан)	В	18	90%	4	14,3%		
	С	2	10%	20	71,4%	4	25%
	Н	-	-	4	14,3%	12	75%
Загальний рівень емоційного інтелекту	В	16	80%	4	14,3%		
	С	4	20%	20	71,4%	4	25%
	Н	-	-	4	14,3%	12	75%

Учням з високим рівнем академічної успішності характерні високий рівень емоційної поінформованості (80%), управління емоціями (90%), самотивації (80%), емпатії (70%), розпізнавання емоцій інших (90%), загального рівня емоційного інтелекту (80%).

Для старшокласників із середнім рівнем академічної успішності характерні середні показники емоційної поінформованості (85,7%), управління своїми емоціями (85,7%), самотивації (71,4%), емпатії (50% і ще в 42,9% встановлено високий рівень), розпізнавання емоцій інших (71,4%), загального рівня емоційного інтелекту (71,4%).

Учні з низьким рівнем академічної успішності мають низький рівень емоційної поінформованості (75%), управління своїми емоціями (87,5%), самомотивації (100%), емпатії (75%), розпізнавання емоцій інших (75%), загального рівня емоційного інтелекту (75%).

Аналізуючи прояви психологічних особливостей в учнів із різними рівнями академічної успішності, бачимо такі відмінності. Учням з високим рівнем академічної успішності характерні: переважний доброзичливий (65%) тип міжособистісних відносин з іншими людьми, низький рівень домінування (60%) і перевага високого рівня дружелюбності (75%); вибори стратегій кооперації, співробітництва (60%) та компромісу (40%); оптимальні прояви, переважні середній з тенденцією до низького і низький рівні цинізму (65% і 25%), агресивності (50% і 35%), ворожості (30% і 40%); висока та середня оцінки успішності міжособистісної взаємодії (70% і 30%); високий рівень емоційного інтелекту (80%).

Для старшокласників із середнім рівнем академічної успішності характерні: перевага доброзичливого (32,1%), агресивного (21,4%), авторитарного та підозрілого (по 14,3%) типів міжособистісних відносин з іншими людьми; середні та високі вияви прагнення до домінування (64,3% і 28,6%). Також цим учням властиві як високий (39,3%), так і низький рівні дружелюбності (35,7%); вибори компромісу (35,7%), співробітництва (21,4%), примусу, суперництва (28,6%); низький рівень цинізму (39,3%); середній і низький рівні агресивності (35,7% і 21,4%); високий і середній з тенденцією до високого рівні ворожості (35,7% і 28,6%); середні і високі оцінки успішності міжособистісної взаємодії (53,6% і 35,7%); середні показники емоційного інтелекту (71,4%).

Учні з низьким рівнем академічної успішності мають перевагу: підпорядкованого та залежного типів міжособистісних відносин (по 37,5%), ще у 25% виявлено підозрілий тип. Також їм властива перевага середнього і низького рівнів прагнення до домінування (62,5% і 37,5%), і середній рівень дружелюбності (100%); виборів стратегії втечі (50%), згладжування і

компромісу (по 18,7%), примусу (12,5%); високий і середній з тенденцією до низького рівні цинізму (по 31,2%) і низький рівень цинізму (у 25%); як високий, так і низький рівні агресивності (31,2% та 43,7%); від високого до середнього з тенденцією до низького (по 37,5%) рівнів ворожості; низького і середнього рівнів оцінки успішності міжособистісної взаємодії (50% і 37,5%); низький рівень емоційного інтелекту (75%).

Для підтвердження аналітичних висновків, зроблених вище, застосуємо методи математичної статистики. На основі первинних даних дослідження (Додаток 3) розраховано коефіцієнти кореляції Пірсона для виявлення зв'язку рівня академічної успішності старшокласників із іншими психологічними характеристиками (Додаток Ж). Найбільш значимі результати дослідження помічені зірочками в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13.

Оцінка кореляційного зв'язку рівня академічної успішності старшокласників з іншими психологічними характеристиками

Психологічні показники	Коефіцієнт кореляції Пірсона із показником рівня успішності
Авторитарний	0.226
Егоїстичний	0.151
Агресивний	0.274*
Підозрілий	-0.073
Підпорядкований	-0.083
Залежний	-0.155
Доброзичливий	0.486**
Альтруїстичний	0.337**
Втеча	-0.703**
Примус	-0.692**
Пристосування	-0.760**
Компроміс	0.928**
Кооперація	0.927**
Цинізм	-0.873**
Агресивність	-0.854**
Ворожість	-0.803**
Рівень успішності міжособистісних відносин	0.896**
Емоційний інтелект	0.904**

В результаті розрахунків ми можемо стверджувати, що існує значимий кореляційний зв'язок між рівнем успішності і наступними психологічними характеристиками:

1) старшокласники із агресивним (коефіцієнт кореляції $r=0,274$), доброзичливим (коефіцієнт кореляції $r=0,486$) та альтруїстичним (коефіцієнт кореляції $r=0,337$) стилем поведінки мають вищі за інших показники академічної успішності;

2) старшокласники, які застосовують такі стилі виходу з конфлікту, як втеча (коефіцієнт кореляції $r=-0,703$), примус (коефіцієнт кореляції $r=-0,692$), пристосування (коефіцієнт кореляції $r=-0,760$), здебільшого мають нижчі показники академічної успішності у порівнянні з іншими;

3) старшокласники, які застосовують такі стилі виходу з конфлікту, як компроміс (коефіцієнт кореляції $r=0,928$), кооперація (коефіцієнт кореляції $r=0,927$), здебільшого мають нижчі показники академічної успішності у порівнянні з іншими;

4) старшокласники із нижчим рівнем академічної успішності зазвичай мають більш високий рівень цинізму (коефіцієнт кореляції $r=-0,873$), агресивності (коефіцієнт кореляції $r=-0,854$) та ворожості (коефіцієнт кореляції $r=-0,803$);

5) у старшокласників із високим рівнем академічної успішності частіше спостерігається високий рівень успішності в міжособистісних відносинах (коефіцієнт кореляції $r=0,896$) та високий рівень емоційного інтелекту (коефіцієнт кореляції $r=0,904$).

Отже, розрахунки математичних критеріїв підтверджують зроблені вище аналітичні висновки.

Також проведемо оцінку наявності значимих різниць у проявах досліджуваних психологічних ознак у старшокласників різної статі. Для цього застосуємо критерій Мана-Уїтні. Результати розрахунків наведено в таблиці 2.14. Значимими є різниці із рівнем значимості критерію, нижчим за 0,05.

Таблиця 2.14.

**Оцінка кореляційного зв'язку рівня академічної успішності
старшокласників із іншими психологічними характеристиками**

Психологічні показники	Статистика Мана-Уїтні, U	Значимість, р
Авторитарний	365	0.067
Егоїстичний	324	0.017
Агресивний	343	0.033
Підозрілий	409	0.217
Підпорядкований	393	0.148
Залежний	404	0.193
Доброзичливий	338	0.028
Альтруїстичний	379	0.100
Втеча	399	0.171
Примус	468	0.668
Пристосування	243	< .001
Компроміс	371	0.080
Кооперація	378	0.098
Цинізм	320	0.015
Агресивність	325	0.018
Ворожість	281	0.003
Рівень успішності міжособистісних відносин	391	0.140
Емоційний інтелект	381	0.107

З наведених розрахунків видно, що рівень наступних показників значимо відрізняється у старшокласників різної статі: егоїстичний, агресивний стиль поведінки (більше притаманний хлопцям), доброзичливий стиль поведінки (більш притаманний дівчатам), стратегія пристосування (більш притаманна дівчатам), рівень цинізму, агресивності і ворожості (більш високий у хлопців).

Висновки до розділу 2

Для визначення психологічних характеристик міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності проведено емпіричне дослідження. Опитано 64 учні старшого шкільного віку, з них 16 учнів із

низьким (недостатнім) рівнем, 28 із середніми результатами і 20 із високим рівнем академічної успішності. У процесі проведення емпіричного дослідження використано такий інструментарій: «Методика діагностики міжособистісних відносин» Т. Лірі; «Методика діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій» Д. Джонсона і Ф. Джонсона (адаптований варіант Т. Кушнірук); «Шкала ворожості» Кука-Медлей (шкали цинізму, агресивності, ворожості); опитувальник «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії» (за С. Ситнік); «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл).

За отриманими результатами більшості опитаних старшокласників властивий високий рівень інтегрального показника дружелюбності (40,6%), а в протилежна характеристика – ворожість виявляється у 21,9% юнаків.

Також при визначенні стратегій розв'язання конфліктних ситуацій у старшокласників виявлено, що більшість обирають стратегії «Компроміс (лисиця)» (32,8%) і «Кооперація, співробітництво (сова)» (28,1%).

Щодо виявів цинізму та агресивності, то оптимальні показники «середній з тенденцією до низького» мають по 34,4% респондентів, і ще в 31,3% виявлено низькі показники. А за проявами ворожості низький показник і «середній з тенденцією до низького» мають по 25% осіб.

Крім того, у більшості старшокласників виявлено високу оцінку успішності міжособистісної взаємодії з іншими (40,6%) і ще в 42,2% встановлено середній рівень.

Для підтвердження гіпотез дослідження використано методи математичної статистики. За допомогою критерію кореляції Пірсона підтверджено наявність тісного кореляційного зв'язку між рівнем академічної успішності та рівнем агресивності, рівнем емоційного інтелекту, рівнем успішності міжособистісних відносин та стратегіями поведінки, які обирають старшокласники під час взаємодії. Зокрема, у старшокласників із високим рівнем академічної успішності частіше спостерігається високий рівень успішності в міжособистісних відносинах та високий рівень емоційного інтелекту. А старшокласники, які застосовують такі стилі виходу з конфлікту,

як втеча, примус, пристосування, здебільшого мають нижчі показники академічної успішності у порівнянні з іншими.

За допомогою критерію Маана-Уїтні встановлено, що існує значима гендерна різниця у прояві таких показників, як егоїстичний, агресивний стиль поведінки (більше притаманний хлопцям), доброзичливий стиль поведінки (більш притаманний дівчатам), стратегія пристосування (більш притаманна дівчатам), рівень цинізму, агресивності і ворожості (більш високий у хлопців).

За отриманими результатами дослідження проаналізовано психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності та виявлено доцільність пошуку шляхів оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з низьким рівнем академічної успішності, розробки психологічних рекомендацій для зниження їх цинізму, агресивності, ворожості, підвищення впевненості в собі та вибору конструктивних стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ

3.1. Психологічні шляхи оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників

Оптимізувати міжособистісну взаємодію старшокласників з іншими можна шляхом формування у всіх респондентів навичок безконфліктної поведінки, підвищення їх соціальної компетентності та мотивування до участі в соціально активній діяльності.

У межах формування соціальної компетентності старшокласників важливою є робота психолога із:

- формування здатності учнів дотримуватися суспільних норм; розуміти та виконувати суспільні ролі;
- вдосконалення навичок соціальної активності старшокласників; розвитку здатності учнів бути суспільно активними;
- підвищення здатності до ініціювання ситуацій спілкування з іншими, підтримання розмови у конструктивному руслі;
- розвитку стратегій мирного вирішення конфліктів, прагнення домовлятися, приходити до згоди;
- розвитку здатності юнаків до самоконтролю і рефлексії власної поведінки у стосунках з іншими;
- формування навичок адекватної самооцінки, що впливає на сприйняття власних здібностей і можливостей, до вияву комунікативних вмінь, до успіхів у спілкуванні з оточуючими [42, с. 76].

Також важливою є робота з підвищення впевненості старшокласників у собі, що відображається на результатах їх навчальної діяльності і на міжособистісній взаємодії з іншими.

Зокрема, як вказує І. Корнієнко, доцільно залучати юнаків до тих форм та видів соціальної активності, які б дозволили підвищити самооцінку,

впевненість в собі, прийняття себе, допомогли б відчувати власну навчальну та соціальну компетентність. Також важливо забезпечити оптимальні психолого-педагогічні умови навчання юнаків, спрямовані на гармонізацію особистості [22, с. 151].

Для мотивування старшокласників до досягнення успіхів у навчанні та у міжособистісних стосунках дорослим (вчителям, психологу, батькам цих учнів) варто розвивати у них впевненість у собі, формувати у них відчуття власної гідності. Психологу варто пам'ятати, що почуття впевненості є важливою ланкою у досягненні старшокласниками навчальної мети, поставленої вчителем, власної мети у різних сферах діяльності, а тому досягнення цілі старшокласниками, у свою чергу, породжує у них почуття впевненості у собі. Відповідно до вказаного, плануючи психологічну роботу з оптимізації міжособистісних стосунків старшокласників, варто створювати ситуації успіху, залучати їх до рольових ігор та вправ, де вони можуть відпрацювати навички впевненої в собі поведінки, спрямованої на використання конструктивних стратегій вирішення суперечок, конфліктів.

Напрямами роботи психолога з оптимізації взаємодії старшокласників Т. Кириченко та Р. Герберзагіна [18] визначають:

- формування адекватної диференційованої самооцінки, яка дає змогу правильно оцінити власні сильні і слабкі сторони і враховувати їх при виборі завдань, постановці цілей;
- розвиток реалістичного цілепокладання, що відповідає наявним здібностям, силам, енергії, ресурсам;
- зниження особистісної тривожності, що дає змогу відійти від мотивації уникнення невдач, підвищити власну сміливість, заохотити себе до спроб здійснення дій з позицій розумного ризику;
- підсилення та актуалізація мотиву досягнення успіху, для чого ефективно застосовувати вправи-медитації типу «Стріла», «Промінь світла», «Маяк», що мотивують досягати поставленої мети, націлюють і спрямовують до успіху без відволікання на інші поточні справи.

Також вважаємо слушною думку науковиці І. Ясточкіної, яка пропонує організовувати психологічну роботу із старшокласниками з допомогою тренінгових занять за наступними напрямками:

- гармонізація уявлень про власне «Я»,
- оптимізація ставлення до майбутнього,
- формування навичок вирішення проблемних ситуацій,
- підвищення впевненості в собі [59].

На її думку, це допоможе гармонізувати внутрішнє самовідчуття старшокласників, розвинути у них впевненість та адекватну самооцінку, знизити особистісну напруженість і тривожність. Комплексно все це забезпечить сприятливий вплив на особистісний розвиток юнаків та їхні соціально-психологічні навички встановлення і підтримання конструктивної взаємодії з іншими людьми [59].

Опираючись на погляди Н. Атаманчук, С. Яланської, вважаємо, що цінними напрямками роботи психолога із старшокласниками з різними рівнями академічної успішності, що сприятливо впливають на оптимізацію міжособистісної взаємодії з іншими, є:

- формування у них уявлення про себе, як про людину, гідну поваги і гарного ставлення з боку оточуючих;
- стимуляція старшокласників до пошуку власного визначення сутності понять «успіх», «навчальні досягнення» та розуміння можливостей їх досягнення;
- сприяння набуттю навичок успішної міжособистісної взаємодії у середовищі однолітків;
- розвиток комунікативних навичок і вмінь, культури спілкування із однолітками і дорослими;
- підтримання толерантного середовища спілкування старшокласників у класі; сприяти формуванню позитивної атмосфери взаємостосунків старшокласників [56].

Найбільш ефективною формою роботи із старшокласниками для налагодження у них міжособистісної взаємодії є групова, що передбачає тренінгові заняття, програми спеціальних заходів, спрямованих на розвиток комунікативних навичок і вмінь, формування стратегій конструктивного вирішення конфліктів тощо. Зокрема, групова форма роботи дозволяє активізувати пізнавальну діяльність старшокласників, продуктивне, творче засвоєння знань і умінь, створюючи позитивний емоційний фон через активний діалог, аналіз проблемних ситуацій, ділові ігри, мозковий штурм. За такої форми роботи старшокласники навчаються порівнювати, оскаржувати інші точки зору, доводити свою правоту. Уміння зіставляти різні способи допомагає їм не лише аналізувати, але і прогнозувати власну діяльність, що впливає на формування самостійності, оволодіння способами саморозвитку і вдосконалення [41, с. 138].

Ефективними методами групової роботи, спрямованої на оптимізацію міжособистісних стосунків старшокласників, є групова дискусія, мозкові штурми, рольові ігри, арт-терапевтичні вправи, вправи з елементами релаксації та саморегуляції [34].

Зокрема, рольові ігри сприяють формуванню навичок конструктивної поведінки, дають змогу відпрацювати впевнені відповіді у взаємодії з іншими, соціально прийнятні способи відреагування негативних емоцій, навчитися уважно слухати, правильно висловлювати свої претензії до інших тощо. Під час групових дискусій можна обговорити нагальні запитання та визначити переваги і недоліки різних аспектів соціального життя старшокласників, наприклад, як вирішувати конфлікти у групі, коли кожен учень вважає, що він правий і не хоче поступатися іншому. Вправи для навчання навичкам саморегуляції допомагають усвідомити, що за умови здатності юнака регулювати власні м'язові відчуття, розслаблюватися та напружуватися, він також зможе регулювати й силу своїх емоцій та поведінки в комунікативних ситуаціях. Навчання прийомам саморегуляції допомагає старшокласникам ознайомитися

із дихальними практиками, вправами для зниження тривожності, напруження, для подолання негативних пригнічуючих думок та емоцій.

Отже, названо основні напрями психологічної роботи з юнаками для оптимізації міжособистісної взаємодії. Вказано ефективні форми роботи з юнаками для оптимізації міжособистісної взаємодії: групові (тренінги, програми занять) із використанням дискусій, рольових ігор, завдань для формування навичок релаксації, саморегуляції тощо.

3.2. Розробка психологічних рекомендацій для оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності

На основі розгляду методичних особливостей проведення психологічної роботи з оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з різними рівнями академічної успішності напрацьовано психологічні рекомендації для роботи педагогічних працівників та психолога закладу загальної середньої освіти з цими учнями.

Всім опитаним юнакам рекомендуємо розвивати навички безконфліктної поведінки. Зокрема, для позбавлення особистості від внутрішніх прагнень до застосовування конфліктогенів у взаємодії з іншими Л. Котлова радить:

- «позбавлятися від прагнення до переваги над іншими;
- всіляко стримувати агресію пасивними, активними або логічними (мисленнєвими) способами;
- прагнути долати руйнівальний егоїзм» [26, с. 67].

За переконанням М. Пірен, формування атракції (установки на позитивне емоційне ставлення до інших, визнання їх привабливості, прояву симпатії до них) є психологічною передумовою налаштування партнерства у спілкуванні [40, с. 38]. У цьому процесі суттєвими є:

- прояви поваги до іншої людини, звертання до неї по імені або на ім'я й по-батькові;

- установка на конструктивний діалог з нею, на взаємне вирішення питань і проблем;

- застосування вербальних і невербальних підтверджень тому, що протилежна сторона – особистість, що заслуговує на увагу;
- створення позитивних емоцій у процесі спілкування;
- усвідомлення і задоволення потреб у самоствердженні (власних та співрозмовника) тощо [26].

На нашу думку, можна доповнити цей перелік необхідністю розвитку у юнаків комунікативних навичок і вмінь, підвищення тактовності і культури у спілкуванні, дотримання правил етикету.

Відповідно до вказаного учням з високим рівнем академічних успіхів радимо:

- звертати увагу на свій стиль спілкування з іншими, уникати зверхності та зазнайства;
- формувати прагнення до взаєморозуміння та досягнень згоди з іншими у ході міжособистісної взаємодії;
- усвідомити, що кращих результатів можна досягти у спільній діяльності, а отому розвивати в себе навички і вміння домовлятися, узгоджувати свої інтереси з іншими;
- ознайомлюватися із прийомами заспокоєння своїх емоцій та думок, тактики відстрочення негайної відповіді на провокуючі запитання та дії однолітків тощо.

Старшокласникам із недостатніми академічними досягненнями (зниженим чи низьким рівнями навчальних успіхів) рекомендуємо наступне:

- розвивати свої таланти у різних сферах, не зациклюватися лише на академічних успіхах (а можливо – Ви геніальні художники чи спортсмени?). Потрібно краще вивчити свої здібності та визначити, в якій сфері Ви можете досягти вищих успіхів.

- не прив'язувати власну самооцінку лише до навчальної діяльності та стосунків з однолітками. Якщо Ви народжені у цьому світі, значить – гідні

безумовної поваги і любові уже за правом народження, а не за якісь високі чи низькі оцінки у школі.

- приділяти увагу відвідуванню психологічних заходів, тренінгів, вчитися тому, що цікавить, розвивати навички встановлення і підтримання стосунків із цікавими для Вас людьми. Навіть, якщо нічого крім комп'ютерних ігор, Вас зараз не цікавить, уявіть, як би Ви відвідали конференцію, форум відомих гравців, як би будували діалоги з ними. Так само – в будь-якій сфері життєдіяльності є той, в кого хочеться вчитися, і кого наслідувати.

- запобігати заздрості до інших, більш успішних однолітків. Краще приділіть увагу власному вдосконаленню, пошуку своїх талантів та їх розкриттю.

Вважаємо доцільним ознайомити учнів з недостатніми навчальними успіхами із рекомендаціями для попередження заздрості, пропоновані С. Яланською та В. Моляко:

- 1) виховувати почуття власної цінності, цілісності, повноцінності;
- 2) звертати увагу на свої сильні сторони, достоїнства і переваги;
- 3) ставити перед собою досяжну мету та самостійно докладати зусиль для досягнення бажаного результату;
- 4) не порівнювати власні досягнення з досягненнями інших людей, а у випадку порівняння:
 - а) не перебільшувати значення наявних відмінностей;
 - б) максимально використовувати різницю в перевагах для самовдосконалення;
- 5) коли відчуваєте безпорадність перед заздрістю (не вміння, недолік навичок саморегуляції), слід ознайомитися з інформацією про негативний вплив механізмів заздрості на організм або звернутися до психолога [57, с. 32].

Отже, надано рекомендації для старшокласників із високим рівнем академічної успішності щодо розвитку навичок конструктивної взаємодії з іншими і для учнів з недостатнім рівнем академічної успішності для

мотивування до досягнення успіхів у різних сферах життєдіяльності та запобігання заздрості до інших.

Висновки до розділу 3

Проаналізувавши методичні особливості оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників, названо основні напрями психологічної роботи з юнаками: формування соціальної компетентності; підвищення впевненості в собі та власних здібностях, що допомагає адекватно презентувати себе як у навчальній діяльності, так і в стосунках з іншими; формування комунікативних вмінь і навичок, культури спілкування; вдосконалення навичок соціальної активності; розвитку стратегій мирного вирішення конфліктів, прагнення домовлятися, приходити до згоди; формування в юнаків навичок безконфліктної поведінки; мотивування до участі в соціально активній діяльності. та ін. Ефективними формами роботи з юнаками для оптимізації міжособистісної взаємодії є групові (тренінги, програми занять), що поєднують в собі використання групових дискусій, мозкових штурмів, рольових ігор, арт-терапевтичних вправ, вправ-релаксацій, завдань для формування навичок саморегуляції тощо.

Всім опитаним юнакам рекомендуємо розвивати навички безконфліктної поведінки, підвищення тактовності і культури у спілкуванні та ін. старшокласникам з високими академічними успіхами для оптимізації міжособистісних стосунків з іншими радимо: звертати увагу на свій стиль спілкування з іншими, уникати зверхності; прагнути до згоди у взаємодії; ознайомлюватися із прийомами заспокоєння, тактики відстрочення негайної відповіді на провокуючі запитання та дії однолітків тощо. Учням із недостатніми академічними досягненнями рекомендуємо: розвивати свої таланти у різних сферах; приділяти увагу нормалізації самооцінки; відвідувати психологічні тренінги для розвитку комунікативних навичок і вмінь; запобігати заздрості до більш успішних однолітків.

ВИСНОВКИ

Теоретично обґрунтувавши і практично дослідивши психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності, зроблено такі висновки (за поставленими завданнями):

1. Теоретично проаналізовано сутність міжособистісної взаємодії у психологічній літературі, розглянуто психологічні особливості міжособистісної взаємодії в юнацькому віці.

Міжособистісна взаємодія визначається як процес взаємодії, спілкування, взаємовпливу людей один на одного з певною метою. Міжособистісна взаємодія являє собою пізнавальний, психологічний зв'язок між людьми, що відображається у діях, реакціях та переживаннях.

В юнацькому віці міжособистісна взаємодія поступово набуває нового характеру, з'являється інтимно-особистісне спілкування, а взаємини дружби та симпатії набувають нового значення. Юнацька молодь активно реалізує міжособистісні взаємодії як за допомогою реального спілкування, так і в соціальних мережах Інтернету.

Для гармонійної міжособистісної взаємодії юнаків важливими є такі особистісні характеристики як: емоційна стійкість; адаптивність; високий рівень емпатії та сформованого емоційного інтелекту; схильність до доброзичливого спілкування; адекватність самооцінки і самоставлення, впевненість в собі.

2. Визначено особливості впливу академічної успішності на характеристики міжособистісної взаємодії старшокласників.

При аналізі впливу чинників на успішність міжособистісної взаємодії старшокласників вказано на тісний зв'язок особистісних якостей (мотиваційної спрямованості на успіх, тривожності та ін.) з успішністю учнів в навчальній діяльності. Старшокласники з високою академічною успішністю мають переважаючу внутрішню мотивацію на досягнення успіху, стійку соціальну позицію у групі, оптимальні характеристики міжособистісного спілкування з

іншими. Їм майже не властиві агресія, тривога, і навпаки – характерні оптимальні вияви особистісно-вольових рис – наполегливість, дисциплінованість, свідомість, раціональність, відповідальність та ін. Для старшокласників з низькою академічною успішністю властива знижена мотивація до успіху, обмежені інтелектуальні здібності, тривожність, слабка наполегливість, недостатність вольових зусиль. Вони відрізняються безвідповідальністю, не свідомим ставленням до навчання, що відображається у недбалості та легковажному ставленні до інших у стосунках, не дотриманні обіцянок та ін. Також їм властива нестійка соціальна позиція у групі однолітків, залежна чи підпорядкована роль у контактах з іншими.

На взаємини старшокласників впливають розвинена емпатія та емоційний інтелект співрозмовників, їхня готовність до доброзичливої взаємодії, або ж конфліктність, схильність до заздрості та завдання шкоди. Тому для оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників варто провести психологічну роботу з усіма учнями, розвивати їхню емоційну стійкість, емпатію та емоційний інтелект, доброзичливість, ознайомлювати із конструктивними стратегіями вирішення конфліктів, запобігати агресії і заздрості в колективі тощо.

3. Емпірично досліджено психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників, проаналізовано гендерний аспект міжособистісної взаємодії респондентів.

За отриманими результатами переважним типом міжособистісних відносин є доброзичливий (у 34,4% осіб), що є оптимальним і вказує на схильність до конструктивних взаємин, вияву поваги, терпимості, налаштованість на згоду і співпрацю у спільній діяльності. Також у певній мірі оптимальним є альтруїстичний тип ставлень до інших людей, властивий для 6,2% учнів. По 12,5% учнів виявляють схильність до агресивного, підозрілого, залежного типів, і ще по 9,4% осіб мають вияви авторитарного (схильного до жорстокості) типу ставлень до інших людей, і підпорядкованого (готового підчинятися і виконувати вимоги інших).

При цьому агресивні тенденції в поведінці більш властиві для хлопців, а доброзичливі і альтруїстичні – для дівчат. Зокрема, авторитарний тип ставлення до інших більш властивий для хлопців (на 8,7%), егоїстичний – властивий лише для хлопців (7,1%), агресивний – значно більше виявлено у хлопців (на 22,2%). Підозрілий – частіше виявляється у дівчат (на 3,1%), так само як і підпорядкований (на 10,2%). Також дівчатам частіше властивий залежний тип (на 9,6%). А вияви оптимального доброзичливого типу визначено більше серед дівчат (на 10,3%).

За виявами інтегральних показників більшість юнаків мають середній рівень прояву схильності до домінування (50%), і ще більшості юнаків властивий високий рівень інтегрального показника «дружелюбності» (40,6%), ще в 37,5% виявлено середній рівень. Також встановлено, що хлопцям частіше властиве прагнення до домінування, агресивний і авторитарний типи міжособистісних стосунків з іншими, а дівчатам – доброзичливий тип ставлення до оточуючих та прагнення до дружелюбності. Зокрема, за проявом інтегрального показника дружелюбності – високий рівень мають 32,1% хлопців та 47,2% дівчат.

Більшість учнів схильні до оптимальних проявів компромісу та співробітництва (32,8% і 28,1%). Однак також є старшокласники, які у конфліктних ситуаціях надають перевагу суперництву (15,6%), втечі (12,5%) або згладжуванню, пристосуванню (10,9%). Хлопцям частіше властивий вибір стратегії примусу, суперництва (на 23%), а дівчатам – згладжування, пристосування (ця стратегія властива лише для дівчат 19,4%). Втеча як стратегія поведінки у конфлікті більш властива для хлопців (на 15,8%), а компроміс виявляється у подібній кількості хлопців (35,7%) і дівчат (30,6%). Кооперація, співпраця як стратегія поведінки при вирішенні конфліктів більш властиві для дівчат (на 24,6%).

Також більшості опитаних властивий середній із тенденцією до низького і низький рівні цинізму (34,4% і 31,3%), оптимальні показники агресивності (встановлено у 31,3% на низькому рівні, а в 34,4% учнів на середньому з

тенденцією до низького). Оптимальні показники ворожості – низький і середній з тенденцією до низького мають по 25% учнів. Виявлено, що більшості хлопців та дівчат властиві оптимальні прояви цинізму, агресивності та ворожості. Високий рівень цинізму більш властивий для хлопців (на 30,1%), так само, як і агресивності (на 23%), і ворожості (на 30,1%). А дівчатам частіше властиві низькі і наближені до низьких прояви цинізму, агресивності, ворожості.

Більшість опитаних учнів мають перевагу середнього та високого рівнів успішності міжособистісної взаємодії (42,2% і 40,6%). Лише 17,2% старшокласників вважають, що мають низькі успіхи у контактах з іншими, не можуть досягати згоди з ними. 47,2% дівчат і третина хлопців (32,1%) мають високий рівень успішності міжособистісної взаємодії, середній рівень виявлено у подібної кількості хлопців і дівчат. А низький рівень – більш властивий для хлопців (на 20,3%), ніж для дівчат. Отже, дівчата частіше схильні досягати успішності в міжособистісній взаємодії, чим хлопці.

Крім того, 43,7% учнів мають середній рівень емоційного інтелекту (43,7%), у третини виявлено високий рівень емоційного інтелекту (31,3%), у решти (25%) встановлено низький емоційний інтелект.

За загальним рівнем емоційного інтелекту високий рівень мають 32,1% хлопців та 30,6% дівчат, середній – виявлено у подібної кількості осіб, а низький – властивий для 21,4% хлопців та 27,8% дівчат. Тобто при відмінностях у виявах емоційного інтелекту за різними шкалами – загальний його рівень встановлюється у подібної кількості хлопців та дівчат – у третини на високому рівні, і в 20-25% на низькому рівні. Зауважимо, що для успішної міжособистісної взаємодії учнів важливо мати розвинений емоційний інтелект, тому доцільно цілеспрямовано розвивати його у старшокласників.

4. Розкрито психологічні особливості міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.

Аналізуючи прояви психологічних особливостей в учнів із різними рівнями академічної успішності, бачимо такі відмінності. Учням з високою академічною успішністю характерні: доброзичливий (65%) тип

міжособистісних відносин з іншими, низьке прагнення до домінування (60%) і висока дружелюбність (75%); вибори стратегій кооперації, співробітництва (60%) та компромісу (40%); оптимальні прояви (середній з тенденцією до низького і низький рівні) цинізму, агресивності, ворожості; висока та середня оцінки успішності міжособистісної взаємодії (70% і 30%); високий рівень емоційного інтелекту (80%). Для старшокласників із низькою академічною успішністю властиві: підпорядкований та залежний (по 37,5%), підозрілий (25%) типи міжособистісних відносин; середній і низький рівні прагнення до домінування, середня дружелюбність (100%); стратегії втечі (50%), згладжування і компромісу (по 18,7%), примусу (12,5%); високий і середній з тенденцією до низького рівні цинізму (по 31,2%); як високий, так і низький рівні агресивності (31,2% та 43,7%); виразний вияв ворожості; низька і середня оцінка успішності міжособистісної взаємодії; низький рівень емоційного інтелекту (75%).

За отриманими даними очевидно, що для оптимізації міжособистісної взаємодії учнів з різними рівнями академічної успішності варто не лише підвищувати їх мотивацію досягнення успіхів у різних сферах життєдіяльності (навчання, спілкування з друзями), а й розвивати соціально-психологічні та особистісні риси (емоційну стійкість, доброзичливість, емпатію, емоційний інтелект, комунікативні навички і вміння та ін.).

5. Розроблено психологічні рекомендації для оптимізації міжособистісної взаємодії старшокласників з різним рівнем академічної успішності.

Всім опитаним юнакам рекомендуємо розвивати навички безконфліктної поведінки, вияву прояви поваги до іншої людини, спрямованості на взаємне вирішення питань і проблем; підвищення комунікативних навичок і вмінь, підвищення тактовності і культури у спілкуванні.

Учням з високим рівнем академічних успіхів радимо: звертати увагу на свій стиль спілкування з іншими, уникати зверхності; прагнути до взаєморозуміння та досягнень згоди з іншими у ході міжособистісної взаємодії;

ознайомлюватися із прийомами заспокоєння, тактики відстрочення негайної відповіді на провокуючі запитання та дії однолітків тощо.

Старшокласникам із недостатніми академічними досягненнями (зниженим чи низьким рівнями навчальних успіхів) рекомендуємо наступне: розвивати свої таланти у різних сферах; не прив'язувати власну самооцінку лише до навчальної діяльності та стосунків з однолітками; приділяти увагу відвідуванню психологічних заходів, тренінгів; запобігати заздрості до інших, більш успішних однолітків.

Надані рекомендації для старшокласників з різними рівнями академічної успішності щодо розвитку навичок конструктивної взаємодії з іншими стануть в нагоді самим юнакам та психологу в роботі з ними для оптимізації розвитку їх міжособистісних стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян Н. Д. Конфліктність як вікова характеристика підлітків та юнаків. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2014. Вип. 6. С. 3–18.
2. Августюк М. М. Методичні поради до підвищення рівня емоційного інтелекту в здобувачів вищої освіти. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2022. 94 с.
3. Арзуманян К. К. Теоретичний аналіз причин та управління професійними конфліктами. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 15. С. 3–10.
4. Асадулова О. О. Проблема міжособистісних стосунків у підлітків із затримкою психічного розвитку в малій групі. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: науково-методичний збірник*. 2010. Вип. 1. С. 21–26.
5. Булах І. С., Долинська Л. В. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів: Навч.-метод. пос. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. 114 с.
6. Варій М. Й. Психологія особистості: Навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 982 с.
7. Варій М. Й. Психологія: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 288 с.
8. Горбатенко А. С. Системна концепція психіки в загальній психології після теорії діяльності. URL: http://www.psichology.vuzlib.net/book_o184_page_28.html.
9. Грень Л. М. Мотивація досягнення успіху – важлива умова формування професійної самосвідомості студентів. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2008. № 1. С. 43–51.
10. Дзюба Т. М. Комплекс методик для діагностики психологічної готовності керівника школи до взаємодії в умовах конфлікту / За наук. ред. Л. М. Карамушки. Полтава: ПОІППО, 2005. 64 с.

11. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. Психологія конфлікту : навч. посібник. К. : Каравела, 2010. 304 с.
12. Дуткевич Т. В. Психологічний зміст поняття конфліктності. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 20. С. 192–200.
13. Дуткевич Т. В., Терещенко В. А. Психологічна готовність майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями: Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2010. 160 с.
14. Смеляненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л. В., Гриненко А. М. Конфліктологія. К.: КНЕУ, 2003. 315 с.
15. Загальна психологія Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.] Київ: Либідь, 2005. 464 с.
16. Захарчук Н. В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософсько-соціологічному аспекті. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2008. № 3(24). С. 174–177.
17. Івашкевич Е. З. Здібності особистості до виконання певного виду діяльності як складові компоненти її соціального інтелекту. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості. Збірник наукових праць*. 2019. Вип. 2. С. 63–74.
18. Кириченко Т. В., Герберзагіна Р. С. Психологічні особливості розвитку мотивації досягнення підлітків. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 24. С. 423–427.
19. Ковальова О. А. Модель соціально-комунікативної компетентності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 11 (30). С. 27–33.
20. Кожушко С. П. Інтерактивні технології навчання у підготовці майбутніх фахівців туристичної галузі до професійної взаємодії. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2017. № 2 (14). С. 244–249.

21. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Копаниця О. В., Малхазов О. Р. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
22. Корнієнко І. О. Проблема опанування у ситуації високої тривожності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2015. Вип. 1 (1). С. 147–152.
23. Косенко А. В. Роль міжособистісної атракції у спілкуванні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. пр. Серія, Філологія*. Одеса, 2016. Вип. 24. Т. 2. С. 165–167.
24. Котлова Л. О. Психологічні особливості конфліктних форм поведінки студентів та їх особистісного статусу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вінниця: «Планер», 2010. Вип. 32. С. 444–450.
25. Котлова Л. О. Формування конфліктологічної компетентності студентів як чинника їх особистісного розвитку. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 162–168.
26. Котлова Л.О. Психологія конфлікту: курс лекцій : Навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 112 с.
27. Кручек В. А. Психолого–педагогічні основи міжособистісного спілкування: навчальний посібник. Київ: ДАКККиМ, 2010. 273 с.
28. Лисиціна Г. В. Розвиток творчих здібностей у дітей. *Матеріали Всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції «Наукова спадщина Г. Костюка і сучасні проблеми особистісно-орієнтованої освіти»* (м. Кіровоград, 18-29 квітня 2016 р.). URL: <https://konferenciya2015.jimdo.com/>.
29. Литовченко О. В. Специфіка мотивації творчої особистості підлітка (теоретичний аспект). *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць*. Київ, 2008. Вип. 12. Кн. 1. С. 265–271.
30. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навч. посіб. К. : Професіонал, 2008. 456 с.

31. Макарчук Н. О. Особистісні детермінанти розв'язання конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2005. 21 с.
32. Мацко Л. А., Прищак М. Д. Основи психології та педагогіки: Навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2009. 158 с.
33. Мельник Н. М. Вплив тривожності на підвищення успішності у навчанні підлітків. *Технології розвитку інтелекту*. 2016. Т. 2, № 2. URL: [http://psytir.org.ua/upload/journals/2.2/authors/2016/Melnyk Nataliya Mykolaivna Vplyv tryvozhnosti na pidvyshhennya uspishnosti u navchanni pidlitkiv.pdf](http://psytir.org.ua/upload/journals/2.2/authors/2016/Melnyk%20Nataliya%20Mykolaivna%20Vplyv%20tryvozhnosti%20na%20pidvyshhennya%20uspishnosti%20u%20navchanni%20pidlitkiv.pdf).
34. Мірошніченко О. А. Акмеологічні засади проведення психолого-педагогічних тренінгів для дорослих: Навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во «Рута», 2019. 239 с.
35. Омельченко Я., Кісарчук З. Психологічна допомога дітям з тривожними станами. К. : Шкільний світ, 2008. 112 с.
36. Ониськів О. Детермінанти міжособистісних стосунків. *Матеріали III Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції «Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання» (22–23 квітня 2010 року)*. Тернопіль: ТНТУ, 2010. Т. 1. С. 400.
37. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 580 с.
38. Петрінко В. С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
39. Пінська О. Л. Міжособистісні відносини як психологічний чинник педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу у вищій школі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2017. № 2 (14). С. 95–100.

40. Пірен М. І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 2. С. 51–56.

41. Радіонова М. С. Тренінг особистісного зростання як технологія розвитку гармонійної особистості здобувача вищої освіти. *Навчання, виховання та розвиток у контексті життєвих перспектив особистості* : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (м. Бердянськ, Україна, 25 квітня 2019 року) / За заг. ред. О.В. Горецької. Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 135–140.

42. Розвиток соціально–комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи: посібник / Н. В. Лук'янчук, Н. А. Климова, О. А. Ковальова, Ю. Ю. Савченко та ін.; за заг. ред. Н. В. Лук'янчук і Н. А. Климової. К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. 132 с.

43. Руденко Л. Міжособистісні стосунки як чинник соціального становлення особистості. *Наукові записки УКУ. Ч. 4 : Педагогіка. Психологія*. 2014. Вип. 1. С. 198–207.

44. Сидоренко О. Б. Особливості ставлення молодших школярів з низькими навчальними досягненнями в учінні до навчання у школі. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. С. 140–142.

45. Ситнік С. В. Розробка методики оцінки особистісних компонентів міжособистісної взаємодії. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. Т. 3. С. 111–115.

46. Степанюк О., Мельниченко О. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: Збірник практичних матеріалів. Київ, 2020. 132 с.

47. Ткач Н. Дослідження емоційних особливостей злобливої та незлобливої форм заздрості. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 39–45.

48. Товканець Г. В. Соціально-педагогічна взаємодія у професійній підготовці педагога: комунікативний аспект: монографія. Мукачево: Редакційно-видавничий центр МДУ, 2021. 171 с.
49. Харченко С. В. Особливості здібностей соціального інтелекту в підлітковому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2017. Вип. 3. Т. 1. С. 153–158.
50. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція: навч. посібн. Модульно-рейтинговий курс. 3–тє вид. Київ: «Вид. дім «Професіонал», 2009. 544 с.
51. Чабан Н. І. Вивчення й аналіз комунікативних взаємодій сучасної учнівської молоді. *Виховання щасливої особистості у вимірі соціокультурних викликів : матер. регіон. наук.-метод. конф.* (м. Херсон, 23 квітня 2014). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. С. 29–36.
52. Черненко О. В. Соціально-психологічні чинники формування завершальної фази конфліктного дискурсу. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. 2015. Вип. 31. С. 150–157.
53. Чудакова О. М. Психологічні особливості та умови становлення творчої особистості школяра. *Актуальні проблеми психології*. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. Т. X. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 25. С. 556–572.
54. Шапран Н. В. Соціально-психологічні характеристики концепту заздрість. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2007. Вип. 8. С. 94–106.
55. Шатирко Л. О. Психологічні виміри деструктивної взаємодії суб'єктів освітнього простору у проявах залякування та цькування. *Психологія: теорія і практика: збірник наукових праць / ред. кол. : І. О. Корієнко (гол. ред.) та ін.* Мукачево : РВВ МДУ, 2019. Вип. 1(3), С. 199–211.
56. Яланська С. П., Атаманчук Н. М. Психологія формування толерантного середовища в умовах Нової української школи. *Наука і освіта*. 2017. Вип. 1. С. 71–75.

57. Яланська С., Моляко В. Психологія протистояння конструктивного та деструктивного : монографія. Полтава : Видавництво «Сімон», 2018. 111 с.
58. Ясточкіна І. А. Прояви тривожності серед студентської молоді. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2014. № 1. С. 173–180.
59. Ясточкіна І.А. Соціально-психологічний тренінг як засіб корекції особистісної тривожності у ранньому юнацькому віці. «*Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції*»: Зб. матеріалів XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 12-13 травня 2011 р.); у 3-х т. К., 2011. Т. 2. С. 253–256.
60. Ящук І. П. Навчально-виховний колектив як форма функціонування цілісного педагогічного процесу у вищій школі. *Педагогічний дискурс*. 2017. Вип. 2. С. 192–194.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі

Методика призначена для вивчення стилю міжособистісних відносин, а також для виявлення уявлень про себе, своє ідеальне «Я», ставлення до себе та оточуючих.

Опис методики.

Анкета складається з 128 простих коротких характеристик, які згруповані по 16 питань по 8 октантів. Відзначаючи ті характеристики, які вважає властивими собі, випробуваний набирає бали за кожен з октантів (від 0 до 16). Результати зручно представляти у вигляді кругової діаграми.

Інструкція: “Уважно прочитайте визначення. Номери тих визначень, які відповідають Вашому уявленню про себе, обведіть у кружечок. Якщо повної впевненості немає – не обводьте”.

Текст опитувальника

- I. 1. Вміє подобатися.
2. Справляє враження на оточуючих.
3. Вміє розпоряджатися, наказувати.
4. Уміє наполягти на своєму.
- II. 5. Володіє почуттям гідності.
6. Незалежний.
7. Здатний сам подбати про себе.
8. Може проявити байдужість.
- III. 9. Здатний бути суворим.
10. Строгий, але справедливий.
11. Може бути щирим.
12. Критичний до інших.
- IV. 13. Любить поплакатися.
14. Часто печальний.
15. Здатний виявляти недовіру.
16. Часто розчаровується.
- V. 17. Здатний бути критичним до себе.
18. Здатен визнати свою неправоту.
19. Охоче підпорядковується.
20. Лагідний.
- VI. 21. Вдячний.
22. Такий, що захоплюється і схильний до наслідування.
23. Шанобливий.
24. Той, хто шукає схвалення.
- VII. 25. Здатний до співпраці, взаємодопомоги.
26. Прагне ужитися з іншими.
27. Доброзичливий.
28. Уважний і ласкавий.
- VIII. 29. Делікатний.
30. Той, хто схвалює.
31. Чуйний до закликів про допомогу.
32. Безкорисливий.
- I. 33. Здатний викликати захоплення.
34. Користується в інших повагою.
35. Володіє талантом керівника.

36. Любить відповідальність.
II. 37. Впевнений в собі.
38. Самовпевнений і напористий.
39. Діловий, практичний.
40. Суперничає.
III. 41. Стійкий і “крутий”, де треба.
42. Невблаганний, але неупереджений.
43. Дратівливий.
44. Відкритий і прямолінійний.
IV. 45. Не терпить, щоб їм командували.
46. Скептичний.
47. На нього важко справити враження.
48. Образливий, скрупульозний.
V. 49. Легко ніяковіє.
50. Не впевнений у собі.
51. Поступливий.
52. Скромний.
VI. 53. Часто вдається до допомоги інших.
54. Дуже шанує авторитети.
55. Охоче приймає поради.
56. Довірливий і прагне радувати інших.
VII. 57. Завжди люб’язний у спілкуванні.
58. Дорожить думкою навколишніх.
59. Товариський і уживчивий.
60. Добросердий.
VIII. 61. Добрий, вселяє впевненість.
62. Ніжний і м’якосердий.
63. Любить піклуватися про інших.
64. Щедрий.
I. 65. Любить давати поради.
66. Справляє враження значущості.
67. Начальницько наказовий.
68. Владний.
II. 69. Хвалькуватий.
70. Гордовитий і самовдоволений.
71. Думає тільки про себе.
72. Хитрий і розважливий.
III. 73. Нетерпимий до помилок інших.
74. Свокорисливий.
75. Відвертий.
76. Часто недружелюбний.
IV. 77. Озлоблений.
78. Скаржник.
79. Ревний.
80. Довго пам’ятає образи.
V. 81. Самобичуючий.
82. Соромливий.
83. Безініціативний.
84. Лагідний.
VI. 85. Залежний, несамостійний.
86. Любить підкорятися.
87. Надає можливість іншим приймати рішення

88. Легко потрапляє в халепу.
 VII. 89. Легко піддається впливу інших.
 90. Готовий довіритися будь-кому.
 91. Прихильний до всіх без вибору.
 92. Всім симпатизує.
 VIII. 93. Пробачає все.
 94. Переповнений надмірним співчуттям.
 95. Великодушний і терпимий до недоліків.
 96. Прагне допомогти кожному.
 I. 97. Прагне до успіху.
 98. Чекає захоплення від кожного.
 99. Розпоряджається іншими.
 100. Деспотичний.
 II. 101. Сноб (судить про людей за рангом і достатком, а не за особистими якостями).
 102. Марнославний.
 103. Егоїстичний.
 104. Холодний, черствий.
 III. 105. Уїдлиний, насмішуватий.
 106. Злий, жорстокий.
 107. Часто гнівливий.
 108. Бездушний, байдужий.
 IV. 109. Злопам'ятний.
 110. Проникнутий духом протиріччя.
 111. Упертий.
 112. Недовірливий і підозрілий.
 V. 113. Боязкий.
 114. Сором'язливий.
 115. Занадто підкоряється.
 116. М'якотілий.
 VI. 117. Майже нікому не заперечує.
 118. Нав'язливий.
 119. Любить, щоб його опікали.
 120. Надмірно довірливий.
 VII. 121. Прагне здобути прихильність кожного.
 122. З усіма погоджується.
 123. Завжди з усіма дружелюбний.
 124. Всіх любить.
 VIII. 125. Надто поблажливий до оточуючих.
 126. Намагається втішити кожного.
 127. Дбає про інших на шкоду собі.
 128. Псує людей надмірною добротою.

Обробка результатів

Бланк відповідей представлений таким чином, що визначення за кожним фактором виявляються згрупованими в мікро-матрицю (для прикладу наведені 1-й і 8-й фактори), що полегшує підрахунок суми балів без використання трафаретів. Кожному обведеному в кружечок номеру визначення присвоюється 1 бал.

Максимальна оцінка рівня – 16 балів, але вона розділена на чотири ступеня вираженості відносин:

0-4 бала – низький

5-8 балів – помірний

адаптивна поведінка

9-12 балів – високий

13-16 балів – екстремальний

екстремальна поведінка до патології

Отримані бали переносяться на дискограму, при цьому відстань від центру кола відповідає числу балів за даною октантою (від 0 до 16).

Кінці векторів з'єднуються й утворюють особистісний профіль.

За спеціальними формулами визначаються показники за основними чинниками: домінування та дружелюбність.

Домінування = $(I - V) + 0,7 \cdot (VIII + II - IV - VI)$.

Дружелюбність = $(VII - III) + 0,7 \cdot (VIII - II - IV + VI)$.

Якісний аналіз отриманих даних проводиться шляхом порівняння дискограм, які демонструють відмінності між уявленнями різних людей. С.В. Максимовим наведені індекси точності рефлексії, диференційованості сприйняття, ступеня благополучності положення особистості в групі, ступеня усвідомлення особистістю думки групи, значущості групи для особистості.

Інтерпретація результатів

Типи ставлення до оточуючих.

I. Авторитарний

13-16 – диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, яка лідирує у всіх видах групової діяльності. Всіх наставляє, повчає, у всьому прагне покладатися на свою думку, не вміє приймати поради інших. Оточуючі відмічають цю владність, але визнають її.

9-12 – домінуючий, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги.

0-8 – впевнена в собі людина, завзята та наполеглива, але не обов'язково лідер.

II. Егоїстичний

13-16 – прагне бути “над усіма”, але одночасно осторонь від усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний, себелюбний. Труднощі перекладає на оточуючих, сам ставиться до них трохи відчужено, хвалькуватий, самовдоволенний, зарозумілий.

0-12 – егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

III. Агресивний

13-16 – жорсткий і ворожий по відношенню до оточуючих, різкий, агресивність може доходити до асоціальної поведінки.

9-12 – вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, насмішуватий, іронічний, дратівливий.

0-8 – упертий, завзятий, наполегливий і енергійний.

IV. Підозрілий

13-16 – відчужений по відношенню до ворожого й злобного світу, підозрілий, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно на всіх скаржиться, всім незадоволений (шизоїдний тип характеру).

9-12 – критичний, нетовариський, зазнає труднощів у інтерперсональних контактах через невпевненість у собі, підозрілість і страх поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований у людях, скритний, свій негативізм проявляє у вербальній агресії.

0-8 – критичний по відношенню до всіх соціальних явищ і оточуючих людей.

V. Покірливий

13-16 – покірний, схильний до самоприниження, слабовольний, схильний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце й засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в будь-кому більш сильному.

9-12 – сором'язливий, лагідний, легко бентежиться, схильний підкорятися більш сильному без урахування ситуації.

0-8 – скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підкорятися, не має власної думки, слухняно й чесно виконує свої обов'язки.

VI. Залежний

13-16 – невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з будь-якого приводу, тому залежить від інших, від чужої думки.

9-12 – слухняний, боязкий, безпомічний, не вміє проявити опір, щиро вважає, що інші завжди праві.

0-8 – конформний, м'який, очікує допомоги та порад, довірливий, схильний захоплюватись оточуючими, ввічливий.

VII. Доброзичливий

9-16 – доброзичливий і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття та соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги всіх, “бути хорошим” для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікрогруп, має розвинуті механізми витіснення й придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип характеру).

0-8 – схильний до співпраці, кооперації, гнучкий і компромісний під час вирішення проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне бути в згоді з думкою оточуючих, свідомо конформний, дотримується умовностей, правил і принципів “гарного тону” у відносинах з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні цілей групи, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання й любов, товариський, проявляє теплоту та дружельюбність у відносинах.

VIII. Альтруїстичний

9-16 – гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти та співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі та занадто активний по відношенню до оточуючих, бере на себе відповідальність за інших (може бути тільки зовнішня “маска”, яка приховує особистість протилежного типу).

0-8 – відповідальний по відношенню до людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей проявляє в співчутті, симпатії, турботі, ласкавий, вміє підбадьорити та заспокоїти оточуючих, безкорисливий і чуйний.

Додаток Б**Методика діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона (адаптований варіант Т.Д. Кушнірук)**

Мета дослідження. Дослідження стратегій розв'язання конфліктів.

Інструкція для учасників дослідження.

Уважно прочитайте дібрані вислови та прислів'я, що в тій чи іншій мірі характеризують стратегію поведінки особистості в умовах конфлікту. У бланку для відповідей згідно запропонованої шкали оцінювання, обведіть, будь ласка, кружечком одну з цифр, аналізуючи наскільки кожен вислів або прислів'я відповідає Вашим діям під час конфліктів:

5 – відповідає в усіх випадках;

4 – відповідає у більшості випадків;

3 – деколи відповідає;

2 – відповідає, але дуже рідко;

1 – ніколи не відповідає.

1. «Від суперечки легше втриматися, аніж потім здихатися її».

2. «Якщо Ви не здатні примусити людину думати так, як Ви робите, то примусьте її робити так, як Ви думаєте».

3. «Теплі слова розтоплюють холодні серця».

4. «Послуга за послугу».

5. «Давай приходь і подумаємо разом».

6. «Під час суперечки заслуговує поваги той, хто перший замовкне».

7. «Чия сила, того й правда».

8. «Солодкі слова роблять солодким рух уперед».

9. «Краще синиця в жмені, ніж журавель у небі».

10. «Істина знаходиться в знаннях».

11. «Той, хто б'ється і тікає, доживає до нової битви».

12. «Той перемагає блискуче, хто примушує ворогів тікати врозтіч».

13. «Убий ворога своєю надмірною добротою».

14. «Чесний обмін думками не стане приводом для суперечки».

15. «Ніхто не може претендувати на істину, але кожен може зробити свій внесок у неї».

16. «Тримайся подалі від тих, хто не згоден з тобою».

17. «Тільки той, хто вірить у перемогу, перемагає на полі битви».

18. «Добре слово мало коштує, та дорого цінується».

19. «Зуб за зуб – це чесна гра».

20. «Тільки той, хто готовий відмовитися від власного права на істину, збагатиться від істин, які знають інші».

21. «Уникайте сварливих людей – вони зроблять ваше життя нещасним».

22. «Людина, яка не втікає сама, змушує втікати інших».

23. «М'які слова забезпечують гармонію».

24. «Хочеш мати хорошого друга – зроби йому щось приємне».

25. «Відкрито говори про свої конфлікти і йди їм назустріч – тільки це приведе їх до найкращого вирішення».

26. «Найкращий спосіб улагодження конфліктів – уникнути їх зовсім».

27. «Займаю тверду, рішучу позицію (на тім стою і не можу інакше)».

28. «Лагідність перемагає гнів».

29. «Краще щось, аніж нічого з того, що ти хочеш».

30. «Щирість, чесність і довіра гори здолають».

31. «Немає нічого важливішого, ніж те, за що тобі треба боротися».

32. «У світі були і будуть переможці й переможені».

33. «Вони до тебе з каменем, а ти до них з прихильністю».

34. «Якщо двоє ідуть на компроміс, то справедливе рішення гарантовано».

35. «Правди можна домогтися воюючи».

Ключ-таблиця для відповідей

Втеча Примус Згладжування Компроміс Конфронтація

пункт Бал пункт бал пункт бал пункт бал пункт бал пункт бал

1 2 3 4 5

6 7 8 9 10

11 12 13 14 15

16 _____ 17 _____ 18 _____ 19 _____ 20 _____

21 22 23 24 25

26 27 28 29 30

31 32 33 34 35

Разом Разом Разом Разом Разом

Обробка даних.

Кількість балів, яка набрана учасником опитування по кожній стратегії, дає уявлення про те, наскільки виражена у нього та чи інша форма поведінки в конфліктній ситуації. Чим більшою є загальна сума балів за певною стратегією розв'язання конфліктів, тим частіше Ви схильні застосовувати її в умовах конфліктної ситуації. Чим менша загальна сума, тим рідше Ви користуєтесь нею.

Інтерпретація результатів дослідження.

Аналізуються індивідуальні дії та стратегія поведінки особистості під час конфлікту з урахуванням двох умов: важливості досягнення мети та підтримання хороших стосунків з опонентами.

Важливість досягнення мети для кожної конфліктуючої сторони може мати неабияке значення або ж не мати ніякого. Тому вирішення конфлікту частково залежить від наполегливості, з якою опоненти прагнуть задовольнити особисті інтереси.

Підтримання хороших стосунків на даний момент і в майбутньому для конфліктуючих сторін може бути важливим або ж не мати жодного значення.

Важливість хороших стосунків з іншими людьми, готовність врахувати їхні інтереси також впливають на дії під час конфлікту.

Характеристика основних стратегій розв'язання конфліктів у відповідності до індивідуальних дій особистості у конфліктній ситуації, які визначаються за допомогою методики

1. Втеча (черепаха). Черепахи втікають і ховаються у свій панцир, щоб обминати конфлікти. Вони відмовляються від власних цілей та стосунків; тримаються далі як від спірних питань, через які виникає конфлікт, так і від людей, до яких він причетний. Черепахи почувають себе безпомічними, вважають, що намагатися вирішувати конфлікт – справа повністю безнадійна. Вони переконані, що легше втекти (фізично та психологічно) від конфлікту, аніж зіткнутися з ним.

2. Примус (акула). Акули намагаються перемагати опонентів тим, що силоміць примушують їх приймати потрібне їм рішення конфлікту. Для акул найважливішими є власні цілі, а стосунки з людиною мають дуже невелике значення. Вони будь-якою ціною готові добиватися своїх цілей. Потреби інших людей їх не турбують. Їх мало хвилює те, чи подобаються вони комусь, чи виявляє хтось до них прихильність. Вони переконані, що конфлікти вирішуються тоді, коли один перемагає іншого. Акули хочуть бути переможцями. Поразка викликає почуття безсилля, неадекватності та невдачі. Вони намагаються здобути перемогу, приголомшуючи суперників, нападаючи раптово, а також залякуючи або загрожуючи їм з позиції сили.

3. Згладжування (плюшевий ведмедик). Для ведмедиків – стосунки з іншими людьми найважливіші, а власні цілі, навпроти, не мають великого значення. Ведмедики

хочуть подобатися, хочуть, щоб їх усі любили й цінували. Вони вважають, що краще уникнути конфлікту заради гармонії й упевнені, що конфлікти не можна обговорювати без шкоди для стосунків. Ведмедики бояться завдати болю, образити, псувати стосунки під час конфлікту. Заради збереження стосунків, вони готові пожертвувати особистими цілями. Плюшеві ведмедики немовби кажуть: «Я пожертвую власними цілями, роби все, що ти хочеш, аби тільки я тобі подобався». Плюшеві ведмедики будь-що намагаються залагодити конфлікт, боячись зіпсувати стосунки.

4. Компроміс (лисиця). Лисиці невибагливі як у своїх цілях, так і в стосунках з іншими людьми. Лисиці шукають компромісу. Вони жертвують частиною своїх домагань під час конфлікту і переконуватимуть іншу особу поступитися теж якоюсь часткою своїх цілей. Вони шукають такого рішення конфлікту, коли б обидві сторони мали якусь вигоду – «золоту середину», між двома крайніми позиціями. Заради досягнення згоди, лисиці готові жертвувати для спільного добра як частиною своїх домагань, так і стосунків.

5. Конфронтація (сова). Соби дуже високо цінують власні цілі та стосунки. Вони розглядають конфлікти як проблему, яку треба розв'язувати, і шукають таке рішення, яке б задовольнило як їхні власні цілі, так і цілі супротивної сторони в конфлікті. Соби сприймають конфлікт як засіб поліпшення стосунків шляхом послаблення напруження між двома людьми.

Вони намагаються розпочати дискусію, яка розцінила б конфлікт як проблему. Шукаючи рішення, які б задовольнили як їх самих, так і іншу особу, соби підтримують стосунки. Вони не заспокоюються доти, доки не буде знайдено рішення, що задовольнятиме і власні, й чужі цілі. Вони також не заспокоюються доти, доки напруга не спаде, а негативні емоції не будуть повністю зняті.

Додаток В

**«Шкала ворожості» Кука-Медлей
(шкали цинізму, агресивності, ворожості)**

Анкета складається з 27 тверджень, на які респондент повинен дати відповіді за 6-бальною шкалою. Предмети згруповані в три шкали з різною кількістю балів кожна; твердження і шкали також не мають спільних точок. Всього за анкетною можна отримати значення трьох шкал, сумарний бал агресивності не розраховується.

Інтерпретації

Переклад варіантів відповідей у бали: «зазвичай» – 6 балів; «часто» – 5 балів; «іноді» – 4 бали; «випадково» – 3 бали; «рідко» – 2 бали; «ніколи» – 1 бал.

Розподіл пунктів анкети за шкалами:

Шкала цинізму: твердження No 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 19, 20, 22;

Шкала агресивності: твердження No 5, 14, 15, 16, 21, 23, 24, 26, 27;

Шкала ворожості: твердження No 8, 13, 17, 18, 25.

Змістовна інтерпретація:

1. Інтерпретація результатів за **шкалою цинізму:**
 - 65 балів і більше - високий показник;
 - 40-65 балів - середній показник з тенденцією до високого;
 - 25-40 балів - середній показник з тенденцією до низького;
 - 25 балів і менше - низький показник.
2. Інтерпретація результатів за **шкалою агресивності:**
 - 45 балів і більше - високий показник;
 - 30-45 балів - середній показник з тенденцією до високого;
 - 15-30 балів - середній показник з тенденцією до низького;
 - 15 балів і менше - низький показник.
3. Інтерпретація результатів за **шкалою ворожості:**
 - 25 балів і більше - високий показник;
 - 18-25 балів - середній показник з тенденцією до високого;
 - 10-18 балів - середній показник з тенденцією до низького;
 - 10 балів або менше - низький показник.

Практичне значення

Методика може бути використана як для самодіагностики, так і в роботі практичного психолога для визначення схильності суб'єкта до агресивної поведінки в соціальних контактах (в діловому і міжособистісному спілкуванні). Час обстеження - 15-20 хвилин.

Стимульний матеріал

Інструкція: Уважно прочитайте (вислухайте) судження анкети. Варіанти відповідей на всі судження даються на спеціальному бланку. Якщо ви вважаєте, що судження вірно і відповідає вашому уявленню про себе та інших людей, то в формі відповіді навпроти номера судження відзначте галочкою ступінь вашої згоди з ним, використовуючи варіанти відповідей: «зазвичай», «часто», «іноді», «випадково», «рідко», «ніколи».

Твердження	Зазвичай	Часто	Іноді	Випадково	Рідко	Ніколи
1. Я часто зустрічаю людей, які називають себе експертами, хоча вони не є такими.						
2. Мені часто доводилося виконувати вказівки людей, які знали менше за мене.						
3. Багатьох людей можна звинуватити в аморальній поведінці.						

4. Багато людей перебільшують тяжкість своїх невдач, щоб отримати співчуття та допомогу.						
5. Часом мені доводилося грубити людям, які поводитися неввічливо по відношенню до мене і діяли мені на нерви.						
6. Більшість людей заводять друзів, тому що друзі можуть бути корисними.						
7. Часто необхідно витратити багато зусиль, щоб переконати інших у своїй правоті.						
8. Люди часто розчаровували мене.						
9. Зазвичай люди вимагають більшої поваги до своїх прав, ніж прагнуть поважати права інших.						
10. Більшість людей не порушують закону, бо бояться бути спійманими.						
11. Найчастіше люди вдаються до нечесних способів, щоб не втратити можливої вигоди.						
12. Я вважаю, що багато людей використовують брехню, щоб рухатися далі.						
13. Існують люди, які настільки мені неприємні, що я мимоволі тішуся, коли їх досягають невдачі.						
14. Я часто можу відійти від своїх принципів, щоб перевершити свого супротивника.						
15. Якщо люди роблять зі мною погано, я обов'язково відповідаю їм тим самим, хоча б із принципу.						
16. Як правило, я відчайдушно відстоюю свою точку зору.						
17. Деякі члени моєї родини мають звички, які мене дратують.						
18. Я не завжди легко погоджуюсь з іншими.						
19. Нікого ніколи не турбує те, що з тобою відбувається.						
20. Безпечніше нікому не вірити.						
21. Я можу поводитися дружелюбно з людьми, які, на мою думку, чинять неправильно.						
22. Багато людей уникають ситуацій, у яких вони повинні допомагати іншим.						
23. Я не засуджую людей за те, що вони прагнуть привласнити собі все, що тільки можна.						
24. Я не звинувачую людину за те, що вона у своїх цілях використовує інших людей, які дозволяють їй це робити.						
25. Мене дратує, коли інші відривають мене від діла.						
26. Мені б сподобалося, якби злочинця покарали його ж злочином.						
27. Я не прагну приховати погану думку про інших людей.						

Додаток Д

Опитувальник «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії» (за С. Ситнік)

Прізвище _____ вік _____

Ім'я _____ дата _____

Інструкція: Оцініть успішність вашої взаємодії в групі за наступними особистісними рисами. Нижче наведені контрастні пари слів, які можна використовувати для опису себе в міжособистісних взаємодіях. Чим ближче Ви поставите знак «Х» до правого або лівого слова в кожній парі, тим сильніше це якість виражено у вашій взаємодії.

У моїй взаємодії з іншими людьми зазвичай є наступне:

№	Якість	7 6 5 4 3 2 1	Якість
1.	Легкість		Важкість
2.	Спонтанність		Передбачуваність
3.	Свобода		Відсутність свободи
4.	Контактність		Ізольованість
5.	Задоволеність		Невдоволення
6.	Комунікативна сумісність		Комунікативна несумісність
7.	Дружелюбність		Ворожість
8.	Взаєморозуміння		Немає взаєморозуміння
9.	Згода		Розбіжності
10.	Пристрасть		Байдужість
11.	Продуктивність		Непродуктивність
12.	Тепло		Холодність
13.	Співробітництво		Відсутність співпраці
14.	Доброзичливість		Недоброзичливість
15.	Успішність		Неуспішність
16.	Досягнення мети		Невдача
17.	Чуйність		Відмова, не прийняття
18.	Довіра		Недовіра
19.	Цікавість		Нудьга
20.	Інтерес		Байдужість

Інтерпретації. Підсумкова оцінка коливається від 140 (найбільш сприятлива) до 20 (найбільш несприятлива).

Опитувальник дає уявлення про суб'єктивну успішність міжособистісної взаємодії кожного суб'єкта в досліджуваній групі. Щоб дізнатися загальний показник успішності взаємодії для всієї групи, розділіть суму балів всіх опитаних на їх кількість (середній бал).

Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл)

Мета тесту: метод пропонується для виявлення здатності розуміти відносини особистості, представлені в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі прийняття рішень. Він складається з 30 тверджень і містить 5 шкал:

- емоційна свідомість;
- управління своїми емоціями (скоріше, емоційна чуйність, емоційна незахищеність);
- самотивація (скоріше, просто довільний контроль над своїми емоціями, виключаючи пункт 14);
- Співчуття;
- розпізнавання чужих емоцій (скоріше, здатність впливати на емоційний стан інших людей).

Інструкція до тесту: Нижче вам будуть запропоновані твердження, які так чи інакше відображають різні аспекти вашого життя. Будь ласка, напишіть номер праворуч від кожного твердження на основі оцінки ваших відповідей:

Повністю не згоден (-3 бали).

Переважно не погоджуються (-2 бали).

Я частково не згоден (-1 бал).

Частково згоден (+1 бал).

В основному погоджуюся (+2 бали).

Повністю згоден (+3 бали).

Ключ до тесту

Питання щодо шкал	
Емоційна обізнаність	1, 2, 4, 17, 19, 25
Управління емоціями 3, 7, 8,	10, 18, 30
Самотивація 5,	6, 13, 14, 16, 22
Емпатія	9, 11, 20, 21, 23, 28
Розпізнавання чужих емоцій	12, 15, 24, 26, 27, 29

Рівні часткового емоційного інтелекту за ознакою результату:

14 і більше – високий;

8-13 – середні;

7 або менше - це низький.

Інтегративний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючої ознаки визначається наступними кількісними показниками:

70 і більше - високі;

40-69 – середні;

39 або менше - це низький.

Форма опитувальника

Інструкція: Нижче вам будуть запропоновані висловлювання, які так чи інакше відображають різні аспекти вашого життя. Будь ласка, напишіть номер праворуч від кожного твердження на основі оцінки ваших відповідей:

Повністю не згоден (-3 бали).

Переважно не погоджуються (-2 бали).

Я частково не згоден (-1 бал).

Частково згоден (+1 бал).

В основному погоджуюся (+2 бали).

Повністю згоден (+3 бали).

Тестовий матеріал

	Відповіді
1. Для мене і негативні, і позитивні емоції служать джерелом знань про те, як діяти в житті.	
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що мені потрібно змінити у своєму житті.	
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск ззовні.	
4. Я можу спостерігати за зміною своїх почуттів.	
5. Коли це необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до вимог життя.	
6. При необхідності я можу викликати широкий спектр позитивних емоцій, таких як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор.	
7. Я дивлюся на те, що відчуваю.	
8. Після того, як щось мене засмутило, я легко впораюся зі своїми почуттями.	
9. Я вмію вислуховувати проблеми інших людей.	
10. Я не зациклююся на негативних емоціях.	
11. Я чутливий до емоційних потреб інших.	
12. Я можу діяти на інших людей заспокоїливо.	
13. Я можу змушувати себе стикатися з перешкодою знову і знову.	
14. Я намагаюся підходити до життєвих проблем творчо.	
15. Я адекватно реагую на настрої, мотивації і бажання інших людей.	
16. Я можу легко увійти в стан спокою, готовності та зосередженості.	
17. Коли дозволяє час, я звертаюся до своїх негативних почуттів і з'ясовую, в чому проблема.	
18. Я здатний швидко заспокоїтися після несподіваного розладу.	
19. Знання моїх справжніх почуттів важливо для того, щоб залишатися в «хорошій формі».	
20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не висловлюються відкрито.	
21. Я добре розпізнаю емоції з міміки.	
22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.	
23. Я добре вмію підбирати в спілкуванні знаки, які вказують на те, що потрібно іншим.	
24. Люди думають, що я хороший знавець чужого досвіду.	
25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще контролюють своє життя.	
26. Я здатний покращувати настрій інших людей.	
27. Ви можете порадитися зі мною з питань відносин між людьми.	
28. Я добре налаштовуюся на емоції інших людей.	
29. Я допомагаю іншим використовувати свої мотиви для досягнення особистих цілей.	
30. Я можу легко відключитися від досвіду неприємностей.	

Додаток Ж

Вхідні дані дослідження

Стать	Рівень успішності	Авторитарний	Егоїстичний	Агресивний	Підозрілий	Підпорядкований	Залежний	Доброзичливий	Альтруїстичний	Втеча	Примус	Пристосування	Компроміс	Кооперація	Цинізм	Агресивність	Ворожість	Рівень успішності міжособистісних відносин	Емоційний інтелект
1	1	4	6	1	14	10	5	1	9	21	35	12	1	1	13	11	11	24	-27
0	1	9	2	6	1	9	13	5	4	21	22	31	2	1	54	52	52	25	-26
0	1	2	3	7	3	1	13	6	5	22	23	23	2	1	52	50	49	26	-23
0	1	9	5	6	12	8	10	7	5	23	21	31	2	2	51	26	48	28	-23
0	1	2	6	1	1	4	4	4	7	22	23	31	3	4	50	49	44	79	10
1	1	14	12	4	13	11	7	2	3	22	33	10	3	4	49	44	21	30	-20
0	1	2	6	5	7	6	9	7	8	21	33	32	3	5	48	42	43	31	-19
0	1	7	5	2	6	16	11	6	1	22	32	30	3	5	48	43	43	33	-14
0	1	3	4	5	9	7	16	5	3	33	31	30	3	6	47	40	42	34	-12
0	1	5	4	8	9	0	8	4	1	33	22	30	3	6	47	42	26	34	-11
0	1	3	5	2	3	8	0	3	5	32	21	30	3	7	44	40	41	41	15
0	1	3	7	3	3	2	6	4	5	32	16	29	4	7	41	22	41	43	-9
0	1	7	7	8	8	12	10	6	4	31	21	28	5	9	39	40	21	46	-8
0	1	1	4	8	13	13	5	4	5	31	22	31	5	9	39	41	42	48	-4
0	1	1	0	3	8	12	3	4	6	31	23	28	5	9	38	20	21	51	-2
0	1	1	4	4	2	10	9	4	7	30	23	30	6	11	38	37	40	52	3
1	2	15	6	9	5	12	7	3	12	30	21	12	7	11	38	37	40	53	9
1	2	3	15	12	9	11	1	4	4	31	18	11	7	11	38	38	41	54	11
1	2	6	13	1	0	8	16	2	0	30	31	8	8	12	37	34	37	55	12
1	2	0	14	6	14	8	15	0	13	31	32	9	9	12	37	35	38	58	13
1	2	16	6	5	0	4	14	2	9	26	33	12	9	12	36	51	50	62	15
0	2	9	3	4	5	15	8	5	6	25	18	25	11	13	35	34	36	62	18
0	2	8	0	7	14	6	11	6	5	25	18	25	11	13	34	31	30	64	19
0	2	4	2	9	4	4	2	7	7	25	16	24	13	14	34	33	34	65	19
1	2	6	0	12	1	10	11	11	1	25	32	22	14	14	34	33	36	68	20
1	2	9	5	1	13	7	9	3	5	24	31	23	14	15	33	42	51	71	20
1	2	5	8	8	3	8	5	9	10	24	31	24	14	15	33	31	30	73	23
1	2	15	12	0	9	4	12	5	5	24	32	20	15	15	32	27	27	73	23
0	2	3	1	1	12	10	2	9	7	24	10	23	16	16	32	30	29	81	23
0	2	6	6	8	11	13	15	12	16	23	11	23	16	17	31	26	26	82	26
0	2	2	3	2	5	7	16	6	14	21	11	23	17	17	30	24	9	82	28
0	2	11	14	2	15	10	5	15	13	20	22	12	17	18	28	17	12	83	29
0	2	0	15	9	3	4	7	16	5	14	20	12	18	19	27	14	25	85	31
1	2	14	14	8	11	11	11	4	10	14	20	10	19	19	27	24	25	37	32
1	2	5	13	1	8	5	0	8	9	13	2	10	21	19	25	23	24	89	12
1	2	13	5	13	12	10	14	6	7	12	4	9	21	19	24	21	22	91	34
1	2	1	8	12	12	1	11	15	14	11	4	9	21	20	24	12	24	92	37
0	2	2	6	0	5	4	11	8	4	11	18	9	21	20	24	45	44	92	38
0	2	8	4	7	9	6	5	10	5	9	4	9	22	21	22	19	21	94	40
0	2	9	1	8	5	6	6	10	8	8	3	8	22	21	21	19	16	95	42
0	2	2	15	7	2	7	3	12	2	6	2	8	22	21	21	28	19	98	43
0	2	15	13	0	2	6	4	11	7	6	12	6	23	22	21	36	12	99	45
1	2	12	3	14	4	11	7	4	12	4	2	6	24	22	20	18	12	102	48
1	2	16	11	2	1	8	8	6	14	17	1	5	24	23	19	17	12	103	48
1	3	4	4	11	6	7	4	10	4	17	9	13	24	23	18	19	29	104	48
0	3	13	16	8	3	4	4	10	4	16	3	12	25	24	17	14	10	108	50
0	3	1	9	9	5	5	3	7	15	15	3	12	25	24	17	16	10	109	51
0	3	1	4	4	5	5	8	12	3	15	8	12	26	24	16	14	29	115	52
0	3	13	12	6	7	6	5	10	12	14	8	10	28	25	15	23	23	119	53

0	3	7	6	1	6	8	9	13	11	14	7	10	28	25	15	14	7	78	56
0	3	5	2	9	0	7	4	8	6	13	7	9	29	25	14	31	31	123	23
1	3	11	7	15	2	3	11	13	5	12	7	9	29	25	11	13	7	124	60
1	3	5	1	14	2	14	11	10	16	11	7	9	29	26	10	11	4	125	60
0	3	14	0	0	4	5	4	16	13	11	6	9	30	27	10	12	4	125	62
0	3	9	3	11	5	5	4	16	3	9	6	8	30	28	10	13	5	126	64
1	3	12	3	2	10	5	4	5	12	8	5	8	30	28	10	8	5	127	66
1	3	2	8	15	15	3	15	5	12	6	5	6	31	28	9	10	4	127	66
1	3	14	11	1	3	10	14	0	5	6	4	6	32	29	7	5	3	129	73
0	3	12	14	1	3	4	2	13	15	4	4	5	32	29	7	6	3	130	77
1	3	2	5	16	10	13	5	16	9	4	4	5	33	30	7	10	12	131	78
1	3	16	12	7	14	12	0	15	8	3	3	3	33	30	6	2	2	131	80
1	3	2	9	16	3	16	9	2	6	3	2	2	34	30	5	12	1	137	82
1	3	3	15	9	16	5	3	10	13	2	1	2	35	32	4	2	1	137	87
0	3	8	0	2	4	8	8	12	3	1	1	1	35	33	3	1	1	139	89

Результати мат-статистичних розрахунків

Т-тест незалежних вибірок			
		Статистика	p
Авторитарний	Манн-Уитни U	365	0.067
Егоїстичний	Манн-Уитни U	324	0.017
Агресивний	Манн-Уитни U	343	0.033
Підозрілий	Манн-Уитни U	409	0.217
Підпорядкований	Манн-Уитни U	393	0.148
Залежний	Манн-Уитни U	404	0.193
Доброзичливий	Манн-Уитни U	338	0.028
Альтруїстичний	Манн-Уитни U	379	0.100
Втеча	Манн-Уитни U	399	0.171
Примус	Манн-Уитни U	468	0.668
Прийомування	Манн-Уитни U	243	< .001
Компроміс	Манн-Уитни U	371	0.080
Кооперація	Манн-Уитни U	378	0.098
Цинізм	Манн-Уитни U	320	0.015
Агресивність	Манн-Уитни U	325	0.018
Ворожість	Манн-Уитни U	281	0.003
Рівень успішності міжособистісних відносин	Манн-Уитни U	391	0.140
Емоційний інтелект	Манн-Уитни U	381	0.107
Примечание. $H_0: \mu_0 \neq \mu_1$			

Кореляція Пірсона

р-значения

